

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนารูปแบบการบูรณาการเครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน” ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการแนวคิดทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการชุมชน
2. แนวคิดรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชน
3. แนวคิดสวัสดิการชาวบ้าน
4. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่าย
5. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
6. เทคนิคการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน
7. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1 แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการชุมชน

1.1 ความหมาย

ราชบัณฑิตสถาน(2525) ได้ให้ความหมายว่า

กองทุน น.คือ เงินหรือทรัพย์สินที่เอามารวมกันเป็นก้อนเดียวกันเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง

สวัสดิการ น. คือสิ่งที่เอื้ออำนวยให้คนมีชีวิตและสภาพการทำงานที่ดีและสะดวกสบาย

สวัสดิการชุมชน จึงหมายถึง เงินหรือทรัพย์สินที่เอามารวมกันเป็นก้อนเดียวกัน เพื่ออำนวยให้คนมีชีวิตและสภาพการทำงานที่ดีและสะดวกสบาย

วิชิต นันทสุวรรณ (2542) กล่าวถึงกองทุนชุมชนคือรูปแบบการจัดการที่นำเอาวิธีการหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่มาพัฒนาระบบทุนของชุมชนเพื่อลดการพึ่งพาทุนจากภายนอก และการสูญเสียทรัพยากรในชุมชน

ส่วนความหมายของกองทุนสวัสดิการชุมชนมีผู้กล่าวไว้ดังนี้

องค์กรพัฒนาชุมชน(2550) ให้ความหมาย สวัสดิการชุมชน คือการสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นใจแก่คนในชุมชนซึ่งหมายถึงความรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้คนในชุมชนดีขึ้น อาจอยู่ในรูปสิ่งของ เงินทอง น้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ผลของการจัดสวัสดิการชุมชนที่สำคัญ เช่น ก่อให้เกิดการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย เกิดความสัมพันธ์/มิตรไมตรีที่ดีของคนในชุมชน รู้สึกมั่นคง ภาคภูมิใจ อยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและมีความสุข

ประเวศ วะสี (2541) ให้ความหมายว่ากองทุนสวัสดิการชุมชน ว่า หมายถึงกองทุนที่ชาวบ้านรวมตัวกันออมทรัพย์เพื่อให้กู้ยืมไปประกอบอาชีพ และนำผลประโยชน์ที่ได้ส่วนหนึ่งไปจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก เช่น การศึกษา การป่วย การตาย ทั้งนี้โดยชาวบ้านเป็นผู้จัดการเอง

จอห์น เทอร์เนอร์ (John Turner 1974:19) ให้นิยามคำว่า"สวัสดิการสังคม" ว่าเป็นความพยายามส่งเสริมให้ประชาชนมีมาตรฐานความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐานมั่นคง โดยครอบคลุมบริการกับบุคคลและชุมชนในลักษณะการพัฒนาสังคม และการเสริมสร้างบุคคลให้สามารถเผชิญกับสภาพปัญหาทางร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจน การพยายามขจัดภาวะที่พึ่งตนเองไม่ได้ของประชาชนให้หมดไป

ไฟรด์แลนเดอร์ และเอพ (Friedlander & Apte 1980:4) อธิบายว่า สวัสดิการสังคม เป็นระเบียบ นโยบาย ผลประโยชน์ และบริการ ซึ่งดำเนินการบริการต่างๆ เป็นไปโดยความสอดคล้องความต้องการของสังคม

เฟเดริโก (Federigo 1980:5-6) อธิบายว่าสวัสดิการสังคมเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งในสังคมในขณะที่ทุกสังคมมักประกอบไปด้วยอย่างน้อย 5 สถาบันได้แก่ (1) สถาบันครอบครัว(2) สถาบันการศึกษา (3) สถาบันศาสนา (4) สถาบันการเมือง และ (5) สถาบันเศรษฐกิจ ส่วนสวัสดิการทางสังคมเป็นสถาบันที่ 6 ที่มีการทำหน้าที่อย่างสำคัญเด่นชัดในสังคม และมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับสถาบันทั้งห้า

วันทนี วาสิกะสิน (2536) เห็นว่าสวัสดิการทางสังคมเป็นเรื่องของทุกคนในสังคม เพราะคำว่าสวัสดิการหรือสวัสดิภาพมีความหมายในแง่การอยู่ดีกินดี (social well-being) ของทุกคนไม่เฉพาะผู้ยากไร้เท่านั้น แต่เป็นของทุกคนในโลกนี้ ตามปรัชญาสากลขององค์การสหประชาชาติ ในเรื่องสิทธิมนุษยชนกล่าวว่า ทุกคนได้รับการตอบสนองในความต้องการขั้นพื้นฐาน ดังนั้นรัฐจะต้องจัดบริการพื้นฐานเป็น การให้เงินค่าจ้าง เพื่อจะมีเงินซื้อเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค จัดให้มีสถานพยาบาลสำหรับประชาชนเมื่อเจ็บป่วย ไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในเมือง หรือชนบทที่อยู่ห่างไกล

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ,กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549:11) ได้ให้ความหมายของสวัสดิการทางสังคม หมายถึง การจัดสวัสดิการต่างๆของภาครัฐและเอกชน ในลักษณะของการช่วยเหลือและส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี (Quality of Life) และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติ

1.2 วิวัฒนาการของสวัสดิการสังคม

ระบบสวัสดิการสังคม ระบบสวัสดิการสังคมส่วนใหญ่มีวิวัฒนาการมาจากสังคมตะวันตก โดยวิวัฒนาการในครั้งนี้นำรูปพอสังเขป วิวัฒนาการของอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และไทย วันทนี วาสิกะสิน (2541:6-24)

ประเทศอังกฤษ :

วิวัฒนาการแบ่งออกเป็น 5 ยุค คือ

- 1) ยุคกลาง (Middle Ages) ประมาณศตวรรษที่ 5-15 เป็นการจัสดัสดิการพื้นฐานช่วยเหลือกันเป็นไปแบบ “ข้ากับนาย” โดยอาศัยกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นหลักในการดูแลช่วยเหลือ ยุคนี้ศาสนจักรมีอำนาจและรุ่มเรืองมั่งคั่ง วัดจึงทำหน้าที่บรรเทาคนทุกข์คนยาก คนป่วย เด็กกำพร้าและอื่นๆ ทั้งนี้จุดมุ่งหมายหลักยุคนี้คือการรักษาความสงบเรียบร้อย
- 2) ยุคฟื้นฟู (Renaissance) ในศตวรรษที่ 14-17 ระบบศักดินาล่มสลาย บทบาทศาสนจักรลดลง มาสู่การจัดทำกฎหมายด้านสวัสดิการที่สำคัญคือ Elizabethan Poor law ในปี ค.ศ. 1601 มีการเก็บภาษีจากทุกครัวเรือน มาสงเคราะห์คนจน
- 3) ยุคพาณิชนิยม (Mercantilism) ในศตวรรษที่ 15-18 อังกฤษได้รับอิทธิพลความเชื่อในลัทธิพาณิชนิยม ทำให้มีการขยายการค้า แสวงหาความมั่งคั่ง รัฐจึงต้องเข้มงวดและแทรกแซงทางการค้า และมีนโยบายเคร่งครัดกับการจัสดัสดิการกลุ่มคนจนโดยให้กลุ่มคนเหล่านี้เข้าทำงานเป็นแรงงาน ในที่สุดจึงกลายเป็นสถานที่สงเคราะห์ สถานที่แรกรับกักกันสถานพินิจ โรงพยาบาล เป็นระบบสวัสดิการที่ยังเห็นได้ชัดเจนในประเทศไทย
- 4) ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม หรือ เศรษฐกิจเสรีนิยม(Laissez-Faire) ในศตวรรษที่ 18-19 ยุคนี้เสนอโดย อדם สมิท (Adam Smit) ยุคนี้รัฐลดบทบาทความรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และลดการแทรกแซงทางธุรกิจ ประชาชนต้องขวนขวายแสวงหาสวัสดิการให้กับตนเองนั่นคือเป็นลักษณะปัจเจกนิยม (Individualism) คนต้องทุ่มเทการทำงานเพื่อซื้อหาบริการสวัสดิการสังคมด้วยตนเองมากที่สุด ยุคนี้ทำให้เกิด “less Eligibility” คือการช่วยเหลือใดๆแก่คนจน จะต้องมิมูลค่าคิดแล้วไม่เกินไปกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำที่คนทั่วไปจะได้รับ เพราะเกรงจะทำให้คนเกียจคร้าน
- 5) ยุคนิยมและจักรวรรดินิยม (Capitalism and Imperialism) ในศตวรรษที่ 19 เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญ 3 ประการคือ (1) เกิดการปฏิรูปทางสังคม โดยเฉพาะการเรียกร้องสิทธิสวัสดิการของกรรมกร (2) การก่อกำเนิดขององค์กรการกุศลที่เรียกว่า Charity Organization Society (COS) เพื่อประสานงานการช่วยเหลือผู้ยากไร้ (3) การวิจัยตลอดจนการศึกษาด้านสังคม เช่นการศึกษาความเป็นอยู่การทำงานของกรรมกร และในต้นศตวรรษที่ 20 เป็นระยะการเข้าสู่ รัฐสวัสดิการมีกฎหมายหลายฉบับที่เป็นกฎหมายทางสังคม เช่น พ.ร.บ.ความรับผิดชอบของนายจ้าง ค.ศ. 1880 พ.ร.บ.สาธารณสุข ค.ศ. 1875 พ.ร.บ.อาหารกลางวันสำหรับนักเรียน ค.ศ. 1906 พ.ร.บ.การศึกษา ค.ศ. 1907 พ.ร.บ.ประกันสังคมแห่งชาติ ค.ศ. 1911 ผู้ที่ทำให้อังกฤษนำไปสู่ยุคต้นความเป็นรัฐสวัสดิการโดยสมบูรณ์คือ วิลเลียม เบเวริดจ์ ใน ค.ศ. 1941

ภายใต้ปรัชญา เสรีภาพจากความต้องการ (Freedom from Want) ภายใต้ระบบความมั่นคงทางสังคม (Social security) มีการสงเคราะห์ประชาชนที่อยู่นอกข่ายการช่วยเหลือในระบบประกันสังคม

สหรัฐอเมริกา แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ

- 1) ยุคการก่อตั้งนิคมโลกใหม่ ในศตวรรษที่ 17 ระบบสวัสดิการทั่วไปเป็นไป กฎหมายการสังคมสงเคราะห์คนยากจนที่อังกฤษเรียกว่าคือ Elizabethan Poor law โดยสงเคราะห์คนที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ นอกจากนั้นยังมียุทธูปแบบการจัดสวัสดิการแบบ Charity Organization Society (COS) และ Settlement House
- 2) ยุคทุนนิยมจักรวรรดินิยม เกิดกฎหมายต่างๆที่เกี่ยวกับระบบสวัสดิการมี เหตุการณ์สำคัญเช่นในปี 1964 ประธานาธิบดี เบนส์ จอห์นสัน ผลักดันแนวคิด ของเคนเนดีมาเป็นโครงการ ประกาศ “เป็นสงครามต่อสู้กับความยากจน” เพื่อ ขจัดความไม่เป็นธรรมทางสังคม จนถึงปัจจุบันระบบสวัสดิการสังคมถือเป็น หน้าที่หลักของรัฐบาลอเมริกัน

ประเทศไทย แบ่งเป็น 3 ระยะคือ

- 1) ยุคก่อน พ.ศ. 2475 ยังเป็นยุคที่ได้รับอิทธิพลดั้งเดิมตามปัจจัยพื้นฐานทางศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม (จิราลักษณ์ จงสถิตมั่น, 2535: 17) รวมทั้งวัฒนธรรมตาม ระบบศักดินา คือเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในเรื่องทำมาหากินแล ชีวิตประจำวัน เช่น การลงแขก การทำบุญประเพณี
- 2) ยุค พ.ศ. 2475-2503 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตย ยุค นี้ได้อิทธิพลมาจากกฎหมาย Elizabethan Poor law ของอังกฤษและอเมริกา เกิด พ.ร.บ.ประกันสังคมใน พ.ศ. 2533 หลังจากพยายามผลักดันให้มีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2497 และได้เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2503
- 3) ยุคพ.ศ. 2503 ถึงปัจจุบัน เป็นช่วงที่มีการพัฒนาระบบสวัสดิการทางสังคมอัน เป็นไปตามช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเริ่มเด่นชัดใน แผนฯ 6 เป็นแผนพัฒนาคน สังคมและวัฒนธรรม โดยมุ่งพัฒนาคนเพื่อพัฒนา สังคมให้ก้าวหน้า มีความสงบสุข เกิดความเป็นธรรมจนถึงปัจจุบันเกิดกระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ที่รับผิดชอบระบบสวัสดิการโดยตรง ทำให้มี พ.ร.บ.ที่เกี่ยวข้องหลายด้าน อาทิพระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการ สังคม พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546

1.3 ประเภทของสวัสดิการ

ได้มีผู้กล่าว ถึงประเภทของสวัสดิการ ไว้ดังนี้ (วันทนี วาสิกะสินและคณะ,2542 ; จุฑาทิพย์ ภัทราวาส , 2540; วิจิต นันทสุวรรณ,2542)

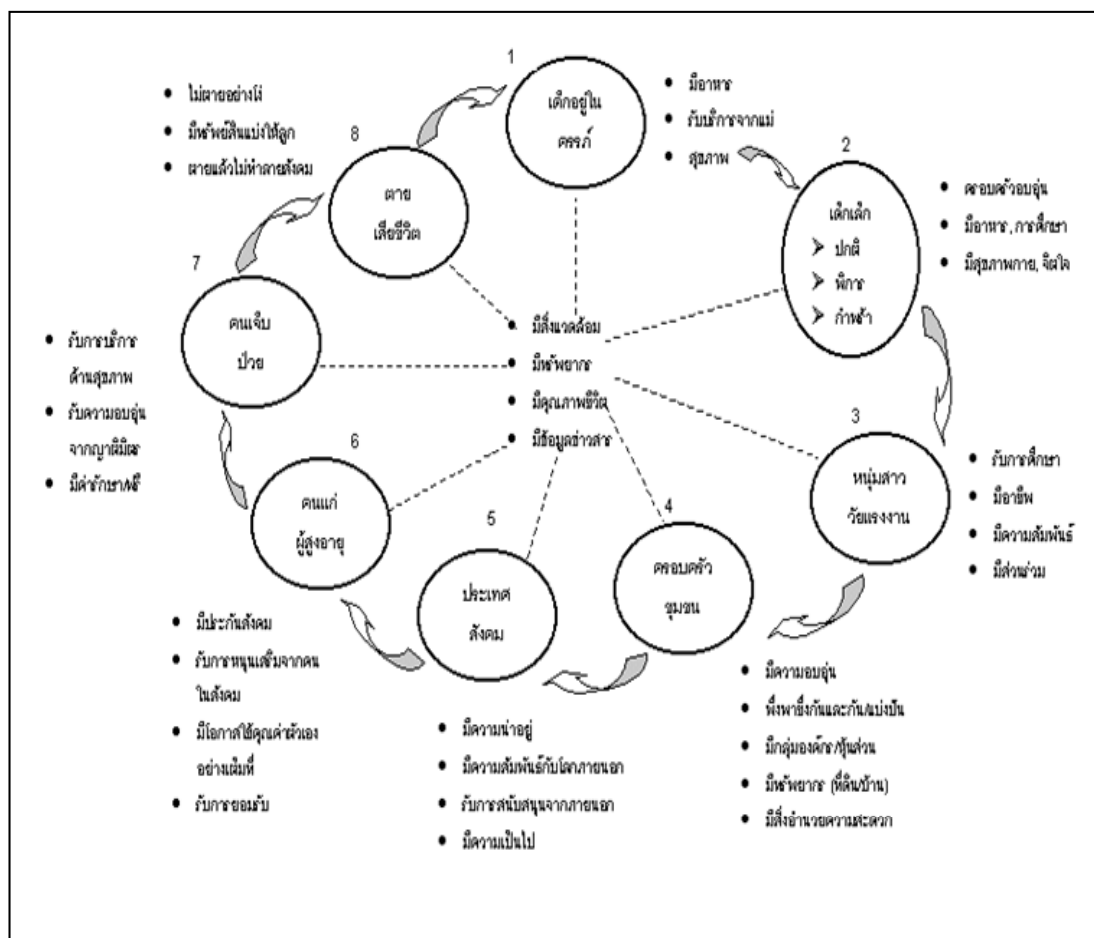
- 1.กองทุนเพื่อการศึกษา (education) เป็นการจัดตั้งขึ้นเพื่อสนับสนุนเงินทุนให้บุตรหลานของสมาชิก เยาวชนผู้ด้อยโอกาสหลังจากการศึกษาภาคบังคับ สนับสนุนให้สมาชิกเข้ารับการอบรมและศึกษาดูงาน หรืออาจเป็นค่าอาหารกลางวัน การพัฒนาเยาวชน และชาวบ้าน
 2. กองทุนสุขภาพอนามัย(health) อันเกิดจากการนำเงินกองทุนมาใช้ในการดูแลสุขภาพ การช่วยเหลือค่ารักษาเมื่อยามเจ็บป่วย การบริโภคเพื่อสุขภาพ การอธิบายคุณค่าใหม่ของตำรับอาหารพื้นบ้าน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ดี เช่นการปลูกป่าชุมชน การเกษตรปลอดสารพิษ เป็นต้น
 3. ที่อยู่อาศัย (housing)
 4. ความมั่นคงทางสังคม (social security) เช่น กองทุนประกันหนี้สมาชิก กองทุนบำนาญชีวิต ให้กับสมาชิกผู้สูงอายุที่อุทิศตนให้กับสังคม กองทุนพันธุ์ข้าว
 5. การทำงานมีรายได้ (employment and income maintenance)
 6. บริการสังคม(general social service)
 7. นันทนาการ(recreation)
 8. กองทุนสวัสดิการเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายสมาชิก เช่นการซื้อของราคาถูก การจัดบริการรถรับส่ง
 9. กองทุนฌาปนกิจ เป็นกองทุนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อนำเงินทุนมาช่วยเหลือสมาชิกเมื่อถึงแก่กรรม
 - 10.การรักษาแบบพื้นบ้าน เป็นกองทุนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อนำเงินมาเป็นสวัสดิการที่พัฒนาวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านเช่นการนวดฝ่าเท้า การเป่า การบริหารร่างกาย อาหาร การพัฒนารูปแบบยาสมุนไพรใหม่ๆ
 11. กองทุนสร้างสาธารณูปโภค เช่น ประปาหมู่บ้าน การสร้างคอนกรีตขนาดเล็ก การขุดสระ
 12. กองทุนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ,กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2549:11) กำหนดสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ 7 ด้าน ดังนี้
1. สุขภาพอนามัย
 2. การเพิ่มรายได้
 3. ที่อยู่อาศัย
 4. การศึกษา
 5. ความมั่นคงของครอบครัว
 6. การพักผ่อนหย่อนใจ
 7. การบริการทางสังคม

1.4 หลักการจัดสวัสดิการชุมชน

สวัสดิการชุมชนมิใช่เรื่องที่เน้นเรื่องตัวเงินแบบสงเคราะห์ แต่มุ่งสร้างความมั่นใจอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและมีความสุข จึงเป็นเรื่องที่คนในชุมชนจะเป็นผู้ร่วมกันสร้างให้เป็นของชุมชนและเพื่อคนในชุมชนเอง ดังนั้นชุมชนจึงควรเป็นผู้จัดการเองโดยรัฐหรือองค์กรภายนอกเป็นเพียงผู้หนุนเสริมแบบเคียงบ่าเคียงไหล่ (ไม่ใช่สัมพันธ์กันแบบผู้ให้กับผู้รับ) ทั้งนี้ การจัดสวัสดิการของชุมชนสามารถสอดคล้องได้ในทุกกิจกรรม ริเริ่มแล้วต่อยอดกันเรื่อยไป ภายใต้ความพร้อมและความเห็นชอบร่วมกันของชาวชุมชนเอง แนวคิดและหลักการจัดสวัสดิการชุมชน จึงมีประเด็นในการพิจารณาดังนี้ คือ

1.4.1 สวัสดิการชุมชนจะเกิดประโยชน์กับใครบ้าง

ผู้ที่ได้ประโยชน์จากสวัสดิการชุมชน ได้แก่ทุกคนในชุมชน รวมทั้งคนในสังคม โดยผู้ด้อยโอกาสจะได้รับการช่วยเหลือให้มีโอกาสมีส่วนร่วมและสามารถเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับอย่างมีศักดิ์ศรี ผู้ที่อยู่ในภาวะปกติได้รับการป้องกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล มีส่วนร่วมคิดร่วมทำ ส่วนผู้ที่มีความพร้อมทางการเงิน จะได้รับความอบอุ่น น้ำใจไมตรี มีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ทุนสนับสนุน จึงกล่าวได้สวัสดิการชุมชนกลุ่มที่ได้รับประโยชน์คือกลุ่มตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาถึงตาย

รูปภาพประกอบที่ 1 กลุ่มและการจัดสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตาย

1.4.2 หลักสำคัญในการจัดสวัสดิการชุมชน

1. ทำจากสิ่งที่เป็นจริง ถ้าตั้งใจไม่สำเร็จ สวัสดิการชุมชนต้องสอดคล้องกับวิถี

ของแต่ละพื้นที่ ตั้งใจทำโดยลอกเลียนแบบกันไม่ได้ เช่น เห็นชุมชนอื่นให้สวัสดิการผู้สูงอายุเดือนละ 300.- บาท ก็ให้บ้าง อาจไปไม่รอดเพราะเงินไม่พอ ต้องดูว่าคนที่นี้คิดอย่างไร กลุ่มเรามีเงินอยู่เท่าไร เริ่มจากจุดนั้น ควรรู้ก่อนว่าตอนนี้บ้านเราเป็นอย่างไร มีรากเหง้า มีกลไกอย่างไร แล้วจึงกำหนดอนาคตต่อไปว่าบ้านเราจะเป็นอย่างไรด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของเราเองเพื่อประโยชน์แก่ผู้ด้อยโอกาส

2. เริ่มจากเล็กไปใหญ่ ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป เหมือนต้นไม้ที่แตกกิ่ง 2 ใบ

ต่อไปก็เติบโตเป็นพุ่มใหญ่ หากคิดจัดสวัสดิการแบบรวดเร็วเกินไป โดยที่คนไม่พร้อม ไม่มีส่วนร่วม ไม่รู้สึกเป็นเจ้าของก็จะเหมือนการใส่ปุ๋ยมากเกินไป ต้นไม้อาจจะตายได้เพราะเกินกำลัง ไม่เกิดสวัสดิการที่เป็นของคนในชุมชน

3. เงินเป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่เป้าหมาย ใช้เงินสร้างเงื่อนไข ทำให้คนอยาก

ทำงานอยากทำดี เช่น ใครทำงานเพิ่ม จ่ายเงินสมทบให้ ใครบริหารเงินให้งอกเงยขึ้นมาจะจ่ายสมทบให้ สิ่งสำคัญคือ การให้ความคิด ทำให้คนคิดพึ่งตนเอง ทำความดี ทำงานสร้างเม็ดเงิน หากมีเงินสนับสนุนควรให้ตามความจำเป็นและพอดี ไม่ใช่ใช้เงินเป็นเป้าหมายหรือหาเงินมาแจกจ่าย

4. ระบบสวัสดิการที่ดีต้องช่วยเหลือแบบไม่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกในชุมชน

ควรให้ทุกคนได้ แต่มุ่งเน้นคนยากจนและด้อยโอกาส ทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมโดยตกลงกติกาและใช้ร่วมกัน

5. เป็นองค์กรรวมที่ทุกอย่างเชื่อมโยงเข้าหากัน กิจกรรมทุกอย่างสามารถ

ก่อให้เกิดสวัสดิการได้ทุกเรื่อง ตั้งแต่เกิดจนตาย กับคนทุกเพศทุกวัย การสร้างสวัสดิการจะเริ่มจากเรื่องใดก็ได้โดยจัดสรรผลกำไรส่วนหนึ่งมาทำสวัสดิการเช่น

- เชื่อมโยงกิจกรรม เช่น เริ่มจากกองทุนเลี้ยงโค กองทุนเตี๊ญก์ กองทุนโตะเก๊าฮู้ หีบศพ ชุบน้ำสังข์ รวมกันซื้อสินค้าราคาถูก ค่ารักษาพยาบาลทำขวัญเด็กแรกเกิด ผู้ติดเชื้อผู้สูงอายุเบี้ยประชุมผู้นำฯลฯ

- เชื่อมโยงคน 3 วัย คือ ผู้สูงอายุ พ่อบ้าน แม่บ้าน เยาวชน ให้เป็นช่วยเหลือกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นกลุ่มเดียวกัน เพราะทั้งหมดคือมาจากคน ๆ เดียวกัน เพียงแต่ต่างเวลา โดยสร้างกิจกรรมร่วมกัน สร้างเงื่อนไขการช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้ออาทรต่อกัน

- เชื่อมโยงกลุ่มคนในชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น ในหมู่บ้านมีคน 4 จำพวก คือ

1) กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน 2) อบต. 3) ประชาคม 4) คนหัวหมอ กิจกรรมจะสร้างให้เชื่อมโยงไว้ทั้งหมด ทำให้มาทำงานร่วมกันพึ่งพาอาศัยกันได้ร่วมมือร่วมใจกัน

- เชื่อมโยงคนกับธรรมชาติ คนสามารถเรียนรู้อยู่กับธรรมชาติได้

เช่น การ อนุรักษ์ป่า/ปืยชีวภาพ

6.ต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ คนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการต้องเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับเสมอ (ไม่ใช่ฝ่ายหนึ่งหามาให้ อีกฝ่ายหนึ่งรอรับ) จึงเป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน และมีศักดิ์ศรี เช่น จัดเงื่อนไขที่ทุกคนมีส่วนร่วมจ่ายสมทบ กันเงินบางส่วนเดิมเข้ากองทุน นำดอกผลกองทุน บางส่วนขยายกิจกรรมต่อ ทำให้ทุกคนในกลุ่ม/ชุมชนสามารถเป็นเจ้าของทุนและได้รับสวัสดิการไปในเวลาเดียวกัน

7.ต้องทำความรักและอดทน โดยจะต้องมีความศรัทธาเชื่อมั่นว่าชาวบ้านสามารถสร้างสวัสดิการของตนเองได้ รักที่จะทำงานเพื่อชุมชน เพื่อส่วนรวม

1.4.3 แนวทางส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชน

1.ให้ความคิด โดยสนับสนุนงบประมาณตามความจำเป็น เริ่มจากสิ่งที่ชุมชนอยากทำ ส่งเสริมความเข้าใจความคิดอยากจะทำสวัสดิการของตนเอง ความเชื่อมั่นในความสามารถของชุมชน เข้าใจหลักการสำคัญ และค้นหาสิ่งที่เหมาะสมด้วยตนเอง โดยเห็นเงินเป็นเพียงเครื่องมือคิดแล้วลงมือทำจากกิจกรรมที่ 1 แล้วกิจกรรมที่ 2,3,4 จะตามมาเอง โดยแต่ละพื้นที่ต้องประยุกต์อย่างเหมาะสม

2.ส่งเสริมพัฒนาด้านการจัดการ โดยส่งเสริมสนับสนุนให้มีการบริหารจัดการที่ทำให้เพิ่มมูลค่า และการทำให้คนใช้เงินเป็น แทนการใช้เงินให้หมด รู้วิธีการหมุนเงินให้เพิ่มมูลค่าในท้องถิ่นสามารถต่อยอดจากสิ่งที่มีอยู่ได้ โยงทุกเรื่องสู่ชุมชนได้และขยายสู่ความเป็นประชาธิปไตยได้

3.ส่งเสริมชุมชนให้สร้างสถาบันการเงิน สร้างงานให้ชาวบ้าน และสร้างตลาดชุมชนโดยวางแผนกำหนดกิจกรรมและทำหลักสูตรให้เกิด3เรื่องนี้ในชุมชนคือ

-สถาบันการเงินของชุมชนถ้าชุมชนมีเงินของตนเองจะทำอะไรก็ได้สะดวก

ก่อตั้งตัว

-สร้างงานให้ชาวบ้านใช้เงื่อนไขทำให้คนเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ปลูกผัก มีอาหารกินเองมีรายได้เพิ่มขึ้น

-สร้างตลาดของชุมชนโดยชุมชนต้องดูแลจัดการเพื่อรักษาผลผลิตของชุมชน

4.สนับสนุนการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนในพื้นที่นำร่อง โดยเฉพาะในจังหวัดสิ่งๆดำเนินการอยู่แล้ว(มีกิจกรรมมีคนทำงานด้านนี้อยู่แล้ว) แล้ววิจัยสร้างองค์ความรู้ จัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันไปในแนวลึกเพื่อต่อยอดขยายผล

5.หนุนเสริมผ่านกลไกการพัฒนาต่าง ๆ ที่มีอยู่ โดยสอดแทรกแนวคิดและกิจกรรมจากสิ่งที่มีอยู่เดิม เช่น ผ่านกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน โดยส่งเสริมให้การออมเป็นสื่อ มีการกันเงินบางส่วนเป็นกองทุนสวัสดิการ นำดอกเบี้ยที่ได้ไปขยายผลต่อ หรือผ่านกลุ่มอาชีพโดยกันรายได้ส่วนหนึ่ง

ไว้เป็นกองทุน หรือโดยการสร้างเงื่อนไขให้ใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นโอกาส โดยเสริมแรงจูงใจหากมีการบริหารจัดการดี สามารถทำให้กองทุนเพิ่มขึ้น ทางราชการควรสมทบให้อีกหนึ่งเท่าอย่างต่อเนื่อง

1.4.4 หลักการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ มี 8 ประการ

- 1) ยอมรับขอรับบริการ
- 2) เข้าใจ ผู้ขอรับบริการ
- 3) คำนึงถึงความแตกต่างของผู้รับบริการ
- 4) ตระหนักในคุณค่า เกียรติ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- 5) รักษาความลับผู้รับบริการ
- 6) ให้ผู้ขอรับบริการตัดสินใจด้วยตนเอง
- 7) ให้ผู้ขอรับบริการเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา
- 8) ติดต่อสื่อสาร และสร้างสัมพันธภาพทางวิชาชีพแก่ผู้ขอรับบริการ

1.5 กระบวนการจัดสวัสดิการ มีขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอนคือ

1. วางแผนการจัดสวัสดิการ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้รับบริการ ครอบครัวและชุมชน ร่วมกันพิจารณาการให้สวัสดิการให้แก่ผู้รับบริการ ครอบครัว หรือชุมชน โดยที่จะใช้สวัสดิการที่เป็นทางการ หรือสวัสดิการที่ไม่เป็นทางการ ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคม ทุนทางสังคม และภาคีหุ้นส่วนเสริมในแต่พื้นที่
2. การดำเนินการจัดสวัสดิการ ภายใต้ผลการประเมินสถานะ ความต้องการ และความจำเป็น หรือปัญหาของผู้รับบริการและจัดกิจกรรมตามลำดับความสำคัญ
3. การวางแผนดำเนินการในระดับชุมชน ต้องกำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ สถานที่ ระยะเวลา และงบประมาณ การติดตามประเมินผล โดยละเอียด และชัดเจน มีการตั้งคณะทำงานรับผิดชอบ และประชุมชี้แจงผู้เกี่ยวข้องให้มีความสนใจตรงกัน
4. การวางแผนให้ความช่วยเหลือ ทั้งแผนระยะสั้น แผนระยะยาว

1.6 การดำเนินการช่วยเหลือการจัดสวัสดิการ

1. ดำเนินการตามแผนที่วางไว้ในลักษณะหรือรูปแบบการส่งเสริมการพัฒนา การสงเคราะห์ การคุ้มครอง การป้องกัน การแก้ไข และการบำบัดฟื้นฟู โดยให้ผู้รับบริการ ครอบครัวชุมชน มีส่วนร่วม
2. ให้บริการสังคมที่เหมาะสมกับสภาพปัญหา ความต้องการ ความจำเป็นของผู้รับบริการ ครอบครัว ชุมชน
3. ระดมทรัพยากรในชุมชน และประสานงานหรือส่งเรื่องต่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชน และนอกชุมชนได้ร่วมให้ความช่วยเหลือหรือพัฒนา
4. การจัดสวัสดิการสังคม จะต้องนำไปสู่การส่งเสริมพัฒนาผู้รับบริการทั้งระดับบุคคล กลุ่มชุมชน เพื่อให้ผู้รับบริการได้รับการพัฒนาและสามารถทำหน้าที่ทางสังคมได้อย่างเหมาะสม

5. การจัดสวัสดิการจะต้องกระตุ้นส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้รับบริการได้ใช้ศักยภาพของตนเองได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ

2. แนวคิดรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชน

2.1 ลักษณะรูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชน

1.)การจัดสวัสดิการจากฐานองค์กรการเงินชุมชน

ปัจจุบันองค์กรการเงินชุมชนประเภทต่างๆ ได้ให้ความสนใจกับการจัดสวัสดิการชุมชนมากขึ้น องค์กรการเงินบางประเภทจัดตั้งขึ้นมาโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสวัสดิการโดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวได้ว่า“เงินเป็นเครื่องมือ เป้าหมาย คือ สวัสดิการชุมชน”จุดแข็งของการจัดสวัสดิการโดยฐานกลุ่มออมทรัพย์

1.มีฐานเงินของตนเองทำให้คิดระบบสวัสดิการได้ตามปัญหา ความต้องการ และวงเงินที่มีอยู่ โดยไม่ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของแหล่งทุนภายนอก แต่ถ้าวรัฐเข้ามาสมทบก็จะช่วยให้ทำงานได้กว้างขึ้น/เร็วขึ้น

2.คนในชุมชนรู้จักกัน รู้ข้อเท็จจริง ทำให้ไม่ต้องกรอกเอกสารมาก หรือส่งต่อหลายขั้นตอน

3.ระบียบกติกา การจ่ายสวัสดิการคล่องตัว

4.การใช้สวัสดิการเป็นแรงจูงใจในการออม

2.)การจัดสวัสดิการชุมชนโดยฐานการผลิต/ธุรกิจชุมชน จากภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำมาหากินที่สั่งสมมายาวนาน ประกอบกับการได้มีโอกาสไปดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนับสนุนส่งเสริมของหน่วยงาน ทำให้ชุมชนหลายแห่งสามารถจัดสวัสดิการจากฐานการผลิตภายในชุมชน หรือจากกลุ่มที่รวมตัวกันทำธุรกิจชุมชนได้

3)การจัดสวัสดิการโดยฐานทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม หลายชุมชนได้หันมาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมา ทำให้ชุมชนมีแหล่งอาหารที่มั่นคง สามารถลดรายจ่ายและสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นได้ รวมทั้งเป็นกองทุนที่จะกลับคืนมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ยั่งยืนต่อไป

4.)การจัดสวัสดิการจากฐานอุดมการณ์/ศาสนาองค์กรชุมชนหลายประเภทได้นำคำสอน/แนวปฏิบัติตามหลักศาสนาต่างๆมาประยุกต์ใช้ในการจัดสวัสดิการมากขึ้น

5.)การจัดสวัสดิการโดยฐานชุมชนเมือง สวัสดิการที่สำคัญของชาวชุมชนแออัด คือ เรื่องบ้าน

6.)การจัดสวัสดิการผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุในปัจจุบันมีการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุเป็นเครือข่ายๆหรือองค์กรเพื่อจัดสวัสดิการให้กว้างขวาง ครอบคลุมยิ่งขึ้น

7.) การจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก โดยเครือข่ายองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม

(SIF) สนับสนุนงบประมาณในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา ความตื่นตัวในการจัดสวัสดิการโดยชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบาก ได้มีเครือข่ายองค์กรชุมชนดำเนินการประมาณ 500 เครือข่าย สามารถจำแนกรูปแบบการจัดสวัสดิการองค์กรชุมชน ได้เป็น 3 รูปแบบ คือ

7.1 จัดในลักษณะกองทุนสงเคราะห์ ส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ทำงานในเชิงสงเคราะห์อยู่แล้ว เช่น เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอดส์ เป็นต้น

7.2 จัดในลักษณะกองทุนสงเคราะห์ร่วมกับกองทุนหมุนเวียน ลักษณะกองทุนสงเคราะห์ใช้จ่ายเป็นเงินสงเคราะห์รายเดือน ซึ่งเงินจะหมดไปถ้าไม่มีการเพิ่มเติมเหมือนกับประเภทกองทุนหมุนเวียน ส่วนใหญ่เป็นการสนับสนุนทุนอาชีพ ซึ่งคืนเงินต้นไว้ที่กองทุนเดิม ส่วนดอกเบี้ยเพิ่มในกองทุนสงเคราะห์เพื่อช่วยเหลือผู้ยากลำบากรายอื่นต่อไป

7.3 การสมทบกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นการสมทบอัตรา 1:1 ตามวงเงินกองทุนสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่เดิม โดยมีเงื่อนไขว่าใช้เฉพาะดอกผลที่เกิดขึ้น และเครือข่ายต้องรับผิดชอบสวัสดิการของผู้ด้อยโอกาสที่ไม่ได้

โดยรูปแบบการจัดสวัสดิการในชุมชนนั้นมีหลากหลายรูปแบบ ดังกรณีศึกษาของสมชัย ฤชุพันธุ์และสุรัสวดี หุ่นพยนต์ (2548) ได้แก่

รูปแบบการจัดสวัสดิการสำหรับกลุ่มคนจน ผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาสังคม

รูปแบบจัดสวัสดิการชุมชนให้แก่ กลุ่มคนจน ผู้ด้อยโอกาส กลุ่มเสี่ยงที่ประสบปัญหาสังคมทั้งนี้การจัดสวัสดิการสำหรับคนกลุ่มนี้ ควรมีกรอบความคิดหรือแนวทางในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุผลในการสร้างโครงข่ายความคุ้มครองทางสังคม ดังนี้

1.) การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับ “ความยากจน” และ “คนจน” เนื่องจากปัญหาและสถานการณ์ของคนจนมีความซับซ้อน แตกต่างและหลากหลาย จนไม่สามารถใช้ความรู้และข้อสรุปชุดเดียวไปตัดสินและกำหนดนโยบายของคนกลุ่มนี้ได้ การปรับเปลี่ยนแนวความคิดว่า ความยากจนไม่ใช่ปัญหาเชิงปัจเจกโดยลำพัง แต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ผูกพันและเชื่อมโยงไปสู่ปัญหาทางสังคมอื่นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้เกิดเป็นการแก้ปัญหาแบบบูรณาการ ไม่ใช่การแก้ปัญหาแบบแยกส่วน พร้อมกันนั้น รัฐจะต้องผลักดัน ส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับ “คนจน” ด้วยฐานคิดและวิธีที่ละเอียดอ่อน และเข้าถึงความเป็นมนุษย์ของคนจนอย่างแท้จริง

2.) การส่งเสริมและผลักดันให้กลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้ขยายพื้นที่ทางสังคมเพื่อเป็นการเพิ่มพลังชีวิตแห่งตัวตน และสามารถพึ่งตนเองได้ในการแก้ปัญหาได้มากขึ้นในระยะยาว ซึ่งทำได้โดยการให้มีการส่งเสริมและขยายโอกาสการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน และการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาของกลุ่มตน เช่น การมอบหมาย ถ่ายโอนภารกิจงานกิจกรรมพื้นฐานทั่วไป การร่วมใช้แรงงานในงานส่วนรวมของชุมชน ตลอดจนการพัฒนาความรู้ ทักษะ เทคนิคใหม่ๆ ในการทำงานอาชีพที่เป็นทางเลือกและเป็นช่องทางให้เกิดการค้นหาค้นคว้าต่างๆ ในการทำงานอาชีพ อันจะเป็นโอกาส

ด้านอาชีพและรายได้

3.) การส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันจัดสวัสดิการชุมชนให้กับผู้ยากลำบากในชุมชน โดยใช้แนวทางการส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนโดย

- ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถค้นหาศักยภาพดั้งเดิม ด้วยการฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญา หลักศาสนา วิถีชีวิตเดิม ความเชื่อและแบบแผนในการปฏิบัติ ซึ่งจะนำไปสู่ กระบวนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองที่ชุมชนเคยมีอยู่แล้ว เพิ่มคุณค่าขึ้นมาทดแทนใหม่ เพื่อให้เกิดการ ถวายทอดตามหลักศาสนาพุทธ

- ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดกลั่นกรองผู้ประสบปัญหา ที่ควรได้รับผลประโยชน์จากชุมชน เพื่อให้เกิดการช่วยเหลือกันในระดับหนึ่งก่อนที่จะต้องมาได้รับการ ช่วยเหลือจากรัฐ

- ส่งเสริมให้มีกองทุนสวัสดิการในชุมชน เพื่อเป็นทุนต้นธารสำหรับการจัด สวัสดิการ เพื่อให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน โดยอาจจะกำหนดให้องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นจัดสรรงบประมาณให้เป็นทุนสวัสดิการเบื้องต้นในชุมชน การถ่ายโอนภารกิจ การโอนงานและ เงินให้ชุมชนจัดการแทน กำหนดให้มีการตั้งคณะกรรมการที่มีองค์ประกอบหลากหลาย รวมถึงการ ผลักดันให้กลุ่มเป้าหมายตรงได้ร่วมเรียนรู้ มีส่วนในการบริหารจัดการกองทุนตามความเหมาะสม เพื่อ เป็นการเพาะปลูกความภาคภูมิใจและมีการฟื้นฟูพลังในการจัดการปัญหาด้วยตนเองตามศักยภาพที่มี การ ดำเนินการของกลไกชุมชนที่มีผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ : การจัดสวัสดิการโดยภาคประชาชน หรือ “ชุมชน”

การจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชนมีการขยายผลมาจากชุมชนภาคเกษตร ซึ่งเป็นต้นแบบ จากรายงานการวิจัยเรื่อง“การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย กลุ่ม เกษตรกร” โดยประภาส ปิ่นตบแต่ง สุภา ไชเมือง และบัญชา แก้วส่อง สรุปว่าการจัดสวัสดิการชุมชน ภาคเกษตร นั้นมีที่มาจาก ฐานสำคัญ 3 ฐาน คือ ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ฐานวัฒนธรรม และฐานงาน พัฒนา (ณรงค์ เพชรประเสริฐ และคณะ,2548:10)

ฐานทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการจัดสวัสดิการเพื่อทุกคน เน้นการสร้าง ความมั่นคงทาง อาหาร อาจใช้เป็นแหล่งหารายได้ และวัตถุดิบพร้อมๆ กัน การจัดสวัสดิการจากฐานนี้คือ การใช้ ประโยชน์จากป่าสาธารณะ แหล่งน้ำ ทรัพยากรทางทะเล รวมทั้งการใช้ประโยชน์ร่วมกันจากทรัพยากร ส่วนบุคคล (ของผู้อื่น คือ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนกัน)

ฐานวัฒนธรรม ได้แก่ การเกื้อกูลกันของครอบครัว เครือญาติ การเกื้อกูล ระบบอุปถัมภ์ และการจัดการของศาสนสถาน

ฐานงานพัฒนา เป็นส่วนที่ชุมชนรับเอารูปแบบมาจากภายนอกเข้าไปดำเนินการใน ชุมชน กิจกรรมบางอย่างได้ริเริ่มและทำกันเองในชุมชน บางกิจกรรมได้รับการสนับสนุนเบื้องต้นจาก

องค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชน อาทิเช่น การจัดกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มพัฒนาอาชีพ กลุ่มธุรกิจ/วิสาหกิจในการนำเสนอ ผลสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ และต่อมาได้มีการพัฒนากิจกรรมจนกระทั่งจัดสวัสดิการต่าง ๆ ให้กับสมาชิก และชุมชน ซึ่งดำเนินการโดยกลไกชุมชนนี้ ผู้ศึกษา ขอนำเสนอสรุปภาพการดำเนินการของกลุ่ม /ชุมชนต่าง ๆ ในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ และในเขตกรุงเทพมหานคร ซึ่งประสบผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ และรับรู้กันทั่วไปในสังคมขณะนี้ รวม 9 กรณี โดยแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ดังนี้

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านนาหว้า ตำบลนาหว้า อำเภอนะงะจังหวัดสงขลา

ตำบลนาหว้ามี 12 หมู่บ้าน อาชีพหลักของชาวบ้าน คือการเกษตร ซึ่งมีทั้งการทำสวนยางพารา นาข้าว สวนผลไม้ และพืชอายุสั้นอื่น ๆ เช่น พืชผักสวนครัว ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนประเภท วัว ควาย หมู เป็ด และไก่ พื้นที่ทำกินของชาวบ้านนาหว้าประมาณครึ่งหนึ่งเป็นนาข้าว อีกประมาณ 1 ใน 3 เป็นสวนยางพารา ที่เหลือเป็นสวนผลไม้ที่ปลูกผลไม้รวม ๆ กันหลายชนิด ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “สวนสมรม” ด้านวิถียังชีพทางเศรษฐกิจ พยายามที่จะยกระดับการยังชีพให้มีความพอเพียง พอกินพอใช้ ลดภาระหนี้สินที่ไม่ใช่หนี้ของกลุ่มออมทรัพย์ มีความพยายามทำให้สมาชิก ในชุมชนมีปัจจัยการผลิตอย่างพอเพียง ไม่ว่าจะเป็นที่ดินทำกิน น้ำ ปุ๋ย และพันธุ์พืช ในวิธทางสังคม พยายาม สร้างสรรค์ให้สมาชิกของชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจ ในการแก้ไขปัญหาการยังชีพทั้งระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ให้สมาชิกชุมชน 3 รุ่น คือ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และลูก ๆ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดด้วยกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม โดยมีกิจกรรมสวัสดิการและกิจกรรมทางการผลิต เป็นปัจจัยเชื่อมโยงทางวัตถุ เช่น โครงการสวัสดิการคนชรา โครงการคนชราปลูกผักสวนครัว เป็นต้นความคิดในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านนาหว้า หมู่ 1 ตำบลนาหว้าอำเภอนะงะ จังหวัดสงขลา นั้น แรกเริ่มเดิมทีได้รับการแนะนำส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่กรมการพัฒนาชุมชน เมื่อปี พ.ศ. 2519 หลังจากที่ได้มีการอบรมแนะนำให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ นายเกล้า แก้วเพชร และนายสุนิตย์ กาญจนวัฒน์ ได้คิดที่จะตั้งกลุ่มโดยมีจุดประสงค์หลักในการระดมเงินออมและปล่อยเงินกู้ให้สมาชิก แม้จะประสบความยากลำบากเพราะชาวบ้านไม่เข้าใจและไม่เชื่อถือ แต่นายเกล้าและนายสุนิตย์ก็ไม่ย่อท้อ อดทนฝ่าฟันจนจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาจนได้ โดยการระดมสมาชิกจากชาวบ้านหมู่ 1 ได้ 56 คน มีเงินออมสัจจะ 860 บาท จัดตั้งกลุ่ม “ออมทรัพย์เพื่อการผลิต” 10 ปีผ่านไป กำไรสะสมก็มากขึ้น จากจุดนี้เองที่ได้เกิดความคิดนำเอาเงินสะสมมาจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน ในเมื่อปี พ.ศ. 2533 กลุ่มได้จัดตั้งกองทุนเด่นท์ เมื่อประสบความสำเร็จกรรมการก็คิดจัดตั้งกองทุนอื่น ๆ เพื่อเป็นสวัสดิการของชุมชนต่อไป โดยการกันเงินร้อยละ 2 ของกำไรทั้งหมดมาจัดตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการต่าง ๆ ซึ่งจวบจนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2543 มีกองทุนหลัก ๆ 8 กองทุนเช่น โครงการผู้ยากไร้ พิกุล ชรา โครงการส่งเสริมอาชีพให้ปลูกอ้อย โครงการโรงงานผลิตปุ๋ยธรรมชาติ1 โครงการส่งเสริมอาชีพให้ปลูกอ้อย โครงการสวัสดิการเยี่ยมไข้ผู้ป่วยอยู่โรงพยาบาลเกิน 3 คืนขึ้นไป เป็นต้น และกองทุนย่อย ๆ อีกหลายกองทุน (ไม่รวมกองทุน

สวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาลที่เป็นสวัสดิการหลักของกลุ่ม) ทั้งหมดนี้คือ การได้นำเอากำไรจากกลุ่ม สัจจะออมทรัพย์มาจัดเป็นสวัสดิการให้สมาชิกฟรี ๆ โดยภาพรวม กล่าวได้ว่า พัฒนาการของความคิด เกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการจนประสบความสำเร็จเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้ชุมชนในหมู่ 1 และบางส่วนของหมู่ 12 ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์มีรายได้ดีขึ้น พึ่งตนเองได้มากขึ้น มีหลักประกันของชีวิตดีขึ้น กลุ่มออมทรัพย์และกองทุนสวัสดิการได้กลายเป็น สายใยร้อยรัดสมาชิกของชุมชนให้มีความกลมเกลียวเหนียวแน่นกว่ายุคก่อนๆ ทำให้ชุมชนบ้านนาหว้า เข้มแข็ง ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะ จังหวัดสงขลา

ตำบลคลองเปรี๊ยะเป็นตำบลที่มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลนาหว้า อำเภอจะนะจังหวัด สงขลา อาชีพหลักของชาวบ้านคือ การทำสวนยางพารา สวนผลไม้ นาข้าว มีการเลี้ยงวัวและหมูเพื่อขาย ส่วนไก่เลี้ยงไว้ทั้งเพื่อบริโภคในครัวเรือนและขายตามโอกาสและเทศกาลต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีการนำ สวนครัวเพื่อปลูกพืชผักไว้บริโภคกันแทบทุกครัวเรือน ดังนั้นโดยทั่วไปชาวคลองเปรี๊ยะจึงมีฐานะพอ กินพอใช้ ไม่ขาดแคลน พื้นฐานการพึ่งตนเองของคลองเปรี๊ยะ เช่นเดียวกับชาวนาหว้า กล่าวคือแต่ละ ครัวเรือนพอจะมีปัจจัยการผลิตของตนเอง คือมีสวนมีไร่ของตนเอง บางรายที่มีสวนยางพารา 20-30 ไร่ ต้องจ้างคนภายนอกมาช่วยกรีดยาง ตำบลคลองเปรี๊ยะเป็นตำบลเปิดเหมือนตำบลนาหว้า วิถีชีวิตของ ชุมชนมีความสัมพันธ์กับภายนอกสูง เศรษฐกิจชุมชนเชื่อมต่อกับเศรษฐกิจตลาด การยังชีพต้องพึ่งพา ตลาดมาก และเช่นเดียวกับนาหว้าคือมีการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาพัฒนาการออมและการผลิต เพื่อให้สมาชิกพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น พึ่งพาตลาดลดลงโดยเฉพาะด้านอาหารและยารักษาโรค กลุ่มออม ทรัพย์คลองเปรี๊ยะ มีกำเนิดมาจากแนวคิดของกรรมการพัฒนาชุมชน ก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2523 มีสมาชิกก่อตั้ง 51 คน จาก 7 หมู่บ้านของตำบลคลองเปรี๊ยะ มีนายอัมพร ค้างปาน เป็นประธาน เงินออมสัจจะเริ่มต้น 2,850 บาท สิ้นปีพ.ศ. 2523 ทางกลุ่มแบ่งเงินปันผลให้แก่สมาชิกเพียง 2 % เท่านั้นทำให้สมาชิกรู้สึกว่าการนำเงินไปฝากธนาคารโดยตรงย่อมได้ดอกเบี้ยมากกว่า สมาชิกจึงได้ ลาออกไป 24 คน คณะกรรมการกลุ่ม ๆ จึงเห็นว่าเพื่อให้กลุ่มมีรายได้มากขึ้นควรนำเงินออมสัจจะมา ปลอຍให้สมาชิกกู้ หากมีเงินเหลือจึงนำไปฝากธนาคาร อัตราดอกเบี้ยสำหรับเงินกู้ที่ให้แก่มกชิกนี้คิด อัตราดอกเบี้ยต่ำกว่านายทุนเงินกู้ เพื่อจูงใจให้มีผู้สมัครเป็นสมาชิกมากขึ้น เมื่อมีสมาชิกมากขึ้น เงินออม มากขึ้น เงินปลอຍก็มากขึ้น กำไรของกลุ่มก็มากขึ้น ทางกลุ่มจึงสามารถจ่ายเงินปันผลให้แก่สมาชิกมาก ขึ้นการได้เงินปันผลใกล้เคียงกับเงินฝากธนาคาร และการมีสิทธิกู้เงินดอกเบี้ยต่ำกว่าการกู้จากนายทุน เงินกู้ เป็นแรงจูงใจหลักที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรี๊ยะสามารถขยายสมาชิกได้มากมีขนาดใหญ่ ครอบคลุมหมู่ที่ 1,3,4,5,7,9 และ 10 ของตำบลคลองเปรี๊ยะ และเลยไปถึงหมู่ที่ 8 และ 11ของตำบลนา หว่า และหมู่ที่ 1 ของตำบลป่าชิง รวมแล้วเป็น 10 หมู่บ้าน มีกรรมการทั้งหมด 42 คนโดยมีนายอัมพร ค้างปาน เป็นประธานและรับผิดชอบดูแลกิจกรรมออมทรัพย์ของหมู่ที่ 3 มีสมาชิกถึง 4,278 คน และมี เงินกองทุนทั้งหมด 70,019,340 บาท (ข้อมูลปี พ.ศ. 2544) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 กลุ่มเริ่มจัดทำโครงการ

สวัสดิการชุมชน โดยจัดตั้งกองทุนคำรักษาพยาบาล หลังจากนั้นก็มีการจัดตั้งกองทุนอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีกประมาณ 12 กองทุน ซึ่งมีทั้งกองทุนเพื่อสวัสดิการและกองทุนเพื่อพัฒนาอาชีพเช่น กองทุนส่งเสริมการศึกษา กองทุนสาธารณสุข กองทุนคนชรา และกองทุนบริหารธุรกิจชุมชน ฯลฯ และเมื่อสอบถามสมาชิกในชุมชน พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มีความพอใจในสวัสดิการที่ได้รับ แม้บางคนจะไม่พอใจสถานการณ์บางอย่าง แต่พวกเขาก็ยังคงสมทบเงินออมสัจจะเข้ากลุ่มทุกเดือนโดยให้เหตุผลว่าเพราะได้เงินปันผลดีสรุปได้ว่า กลุ่มออมทรัพย์คลองเปรีจะน่าจะเป็นบรรลู่วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่น่าพอใจทั้งทางด้านการเข้มแข็งของชุมชน ด้านสวัสดิการและด้านการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต

สัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิต บ้านน้ำขาว อำเภोजะนะจังหวัดสงขลา

เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2525 ได้ก่อเกิดกลุ่มออมทรัพย์นักเรียนโรงเรียนบ้านน้ำขาวตำบลน้ำขาว อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา โดยการนำของครูชบ ยอดแก้ว เป็นผู้จุดประกาย ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาชีวิตครอบครัวที่เริ่มจากโรงเรียน โดยมีครูนักเรียนผู้ปกครองออมทรัพย์ร่วมกันและเปิดโอกาสให้ชุมชนบริหารจัดการด้วยตนเอง โดยมีการออมทรัพย์ร่วมกันเดือนละ 30 บาท หรือเฉลี่ยการออมวันละ 1 บาท ให้สมาชิกกู้ยืมและเอาดอกผลที่ได้มาช่วยเหลือและจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก การออมทรัพย์วันละบาทเริ่มจากการที่สมาชิกตั้งสัจจะที่จะส่งเงินออมทุกเดือน โดยสมาชิกสามารถลงหุ้นได้คนละอย่างน้อย 1 หุ้น (เป็นเงิน 10 บาท) แต่สูงสุดไม่เกิน 10 หุ้น (จำนวนเงินสูงสุดไม่เกิน 100 บาท) เงินที่เกิดจากการรวมหุ้นกันของสมาชิกได้ถูกนำมาเป็นกองทุนเพื่อให้สมาชิกภายในกลุ่มกู้ยืมไปลงทุนประกอบอาชีพ โดยเสียดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำและน่ายินดีที่เกิดจากดอกเบี้ยมาปันผล เฉลี่ยคืนให้สมาชิก และจัดสรรเป็นกองทุนเพื่อจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกที่ครอบคลุมครบวงจรชีวิต ได้แก่ ค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ ทุนการศึกษา สาธารณภัย สาธารณะประโยชน์ ฐานคิดเรื่องสวัสดิการเริ่มจากครูชบ ยอดแก้ว ที่เน้นเรื่องสวัสดิการนำผลกำไรครั้งหนึ่งไปจัดสวัสดิการให้สมาชิกจากกองทุนสวัสดิการที่เกิดจากการตัดผลกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์ แล้วแยกตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการ ใช้ดอกผลของกองทุนจัดสวัสดิการสำหรับสมาชิกที่ค่อย ๆ ขยายตัวทั้งเงินทุนและประเภทสวัสดิการ ซึ่งขึ้นพื้นฐานเริ่มจากคำรักษาพยาบาลที่สมาชิกสามารถเบิกได้เป็นสัดส่วนจากที่ได้จ่ายจริงและกำหนดเพดานต่อคนต่อปี จนกระทั่งบางกลุ่มสามารถเบิกคำรักษาพยาบาลได้เต็มจำนวนตามที่จ่ายจริง และขยายไปสู่กองทุนสวัสดิการด้านอื่น ๆ ที่ครอบคลุมวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนถึงตาย การดำเนินงานของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์แบบพัฒนาครอบครัวชีวิตบ้านน้ำขาว ใช้รูปแบบการบริหารงานเหมือนกับกลุ่มออมทรัพย์ทั่วไป ที่มีการเลือกคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนสมาชิกขึ้นมาบริหารงาน กำหนดระเบียบ กติกา ซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันของกลุ่ม มีกิจกรรมการออมเงินร่วมกันของสมาชิกเป็นประจำทุกเดือน การปล่อยให้สมาชิกกู้ยืมเงินการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากการทำกิจกรรมของกลุ่มในรูปแบบของเงินปันผล และการเป็นกองทุนสวัสดิการเพื่อช่วยเหลือสมาชิก รูปแบบการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิก 2 รูปแบบ คือ

1. สวัสดิการเงินกู้แก่สมาชิก สมาชิกของกลุ่มสามารถกู้ยืมเงินจากกลุ่มได้สะดวกรวดเร็วโดยสมาชิกมีสิทธิในการกู้ได้ 10 เท่าของเงินฝาก เสียค่าบำรุงร้อยละ 5 บาท / เดือน เงินค่าบำรุงจะนำมาปันผลและกองทุนจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกของกลุ่ม การพิจารณาเงินกู้ให้สมาชิกกู้ตามความจำเป็น ได้แก่ กรณีเจ็บป่วย ใช้น้ำมันครอบครัว และเสียค่าบำรุงการศึกษา เป็นการช่วยเหลือสมาชิกที่ได้รับความเดือดร้อน กรณีฉุกเฉิน หรือมีความจำเป็นเร่งด่วน

2. สวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกในด้านอื่นๆ เงินค่าบำรุงที่ได้จะถูกแบ่งมาตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการร้อยละ 50 ของรายได้ทั้งหมด เป็นกองทุนที่ให้ความช่วยเหลือสมาชิก เช่น ค่ารักษาพยาบาล ช่วยเหลือสมาชิกผู้ประสบภัย ช่วยเหลือค่าทำศพ สนับสนุนทุนการศึกษาให้กับบุตรหลานของสมาชิก สนับสนุนการทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ ซึ่งการจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกของกลุ่มได้มีระเบียบกติกาที่รัดกุม ตัวอย่างการพิจารณาช่วยเหลือเงินค่ารักษาพยาบาลและค่าทำศพจะพิจารณาตามอายุของการเป็นสมาชิกของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยุติธรรมสำหรับสมาชิกทุกคน ตัวอย่างของการจัดสวัสดิการของกลุ่ม

“สวัสดิการครบวงจรชีวิต” หมายถึง กองทุนจัดสรรเงินรายได้ที่เกิดจากการปล่อยเงินกองทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมและต้องเสียค่าบำรุงให้กับกองทุน แล้วนำเงินรายได้ที่เกิดขึ้นมาจัดเป็นกองทุนเพื่อให้ความช่วยเหลือสมาชิก ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย มีรูปธรรมการจัดสวัสดิการดังนี้ สวัสดิการช่วยเหลือเด็กแรกเกิด สวัสดิการช่วยเหลือคนแก่ผู้สูงอายุ สวัสดิการช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล สวัสดิการช่วยเหลืองานศพ มีการให้ความช่วยเหลือสมาชิกในกรณีที่สมาชิกของกลุ่มเสียชีวิต สวัสดิการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส สวัสดิการค่าใช้จ่ายให้คนทำงาน วันละ 130 บาท สวัสดิการกรณีที่สมาชิกที่กู้ยืมเงินจากกองทุนเสียชีวิต สวัสดิการเงินฝากสำหรับผู้ฝากเงินกับกองทุน ถ้าหากเสียชีวิตกองทุนจะจ่ายเงินให้ร้อยละ 50 ของจำนวนเงินฝากแต่ไม่เกิน 15,000 บาท (สมทบเงินออมให้ร้อยละ 50 ไม่เกิน 15,000 บาท)

กลุ่มออมทรัพย์แบบพัฒนาครบวงจรชีวิต ผู้การสร้างกองทุนออมทรัพย์จะวันละบาท เพื่อสวัสดิการภาคประชาชน จังหวัดสงขลา

ตลอดระยะเวลา 23 ปี ของการสั่งสมประสบการณ์ การเรียนรู้ของกลุ่มออมทรัพย์แบบครบวงจรชีวิตบ้านน้ำขาว มีประสบการณ์และรูปธรรมของการจัดสวัสดิการเพื่อให้ความช่วยเหลือสมาชิก จึงเกิดการขยายแนวคิดของกลุ่มออมทรัพย์สู่พื้นที่ใกล้เคียง เมื่อประมาณปี พ.ศ.2532 เกิดการเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เกร็ดิยูเนี่ยน ธนาคารหมู่บ้านกลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 21 กลุ่ม รวมตัวกันเป็น “สมาคมฟื้นฟูหมู่บ้านชนบทสงขลา” มีการจัดตั้งกองทุนกลางคือ “กองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาระบบการพึ่งพากันระหว่างกลุ่มออมทรัพย์ ทั้งในด้านเงินทุนและในด้านอื่น ๆ พัฒนาระบบกองทุนสวัสดิการชุมชนให้ส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสร้างระบบกองทุนเงินสมทบระหว่างรัฐกับชุมชนในปี 2542 กองทุนหมุนเวียนชาวบ้านสงขลา 21 กลุ่ม มีสมาชิกรวม 13,517 ราย เงินออมรวม 125.49 ล้านบาท มี

กองทุนสวัสดิการที่ตัดจากผลกำไรการดำเนินงานของกลุ่มสะสมต่อเนื่อง 11.37 ล้านบาท ต่อมาเครือข่ายได้จัดทำโครงการเสนอขอยกย่องกองทุนสวัสดิการจากสำนักงานกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ในจำนวนที่เท่ากับกองทุน สวัสดิการที่มีอยู่เดิม(11.37 ล้านบาท) ได้รับการสมทบทุนเพื่อจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก จำนวน 11.37 ล้านบาท ทำให้กลุ่มสามารถจัดสวัสดิการได้กว้างขวางหลากหลายมากขึ้น กลุ่มเติบโตขึ้นทั้งจำนวนสมาชิกจำนวนเงินออม และกองทุนสวัสดิการ หลักการดำเนินงานที่สำคัญของกลุ่ม คือ **“ไม่ให้กินแม่ไก่ให้กินไข่ แต่ไม่ให้กินหมดให้ฟักไว้บ้าง”**จากประสบการณ์การจัดสวัสดิการบนฐานกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อพัฒนาชีวิตแบบครบวงจรชีวิต ที่มีการนำกำไรครึ่งหนึ่งมาจัดสวัสดิการให้สมาชิก ได้พัฒนามาเป็นการตั้งกองทุนสัจจะออมทรัพย์วันละบาท เพื่อการจัดสวัสดิการภาคประชาชน บนปรัชญาที่เน้น **“การลดค่าใช้จ่ายวันละบาท เก็บออมเพื่อสร้างสวัสดิการให้กับตนเอง และใช้หลักการบริหาร แบบการเฉลี่ยทุกข์เฉลี่ยสุข ของสมาชิก”** เป็นกองทุนเพื่อให้เกิดการจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก กองทุนสัจจะวันละ 1 บาท เพื่อการจัดสวัสดิการภาคประชาชนตำบลน้ำขาว จึงก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2548 มีจำนวนสมาชิกแรกตั้งจำนวน 594 คน มีจำนวนเงินทุนเริ่มตั้งจำนวน 18,414 บาท ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิก 1,375 คน มีจำนวนเงินทุน 389,110 บาท เงินที่เกิดจากการออมสัจจะวันละ 1 บาท จะถูกนำมาจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก 9 ประเภท ได้แก่ ช่วยเหลือเงินคลอดบุตร บำนาญคนแก่ ค่ารักษาพยาบาล ช่วยเหลือค่าทำศพ ทุนการศึกษา ช่วยเหลือคนด้อยโอกาส สวัสดิการผู้นำคนทำงานสวัสดิการเงินกู้ สวัสดิการเงินฝาก ณ วันที่ 10 มิถุนายน 2548 มีสมาชิกได้รับการช่วยเหลือด้านสวัสดิการจำนวน 43 คน เป็นจำนวนเงิน 57,500 บาทการจัดสวัสดิการชาวบ้านโดยสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมและการแบ่งปันที่ทำให้กองทุนเกิดความเติบโต และบริหารจัดการโดยชุมชน สิ่งสำคัญ คือ การได้มาซึ่งสวัสดิการคือสมาชิกทุกคนต้องร่วมลงทุน สร้างหลักประกันร่วมกัน มีสัจจะทั้งกับตนเองและต่อกลุ่ม มีความซื่อสัตย์ การออมทรัพย์ตามกำลังและความสามารถ ถึงแม้เพียงวันละ 1 บาท ก็สามารถสร้างหลักประกันชีวิตว่าในยามที่เดือดร้อนจะไม่ถูกทอดทิ้ง ชาวบ้านจะดูแลซึ่งกันและกันได้อย่างแน่นอนบนกระบวนการหรือขั้นตอนการดำเนินการเพื่อจัดตั้งกองทุนสวัสดิการภาคประชาชน

1. การเปิดเวทีสร้างความเข้าใจ จุดประกายหาแนวร่วมและหาสมาชิกกองทุนสวัสดิการ
2. ผู้สนใจสมัครเป็นสมาชิกกองทุนฯ จับกลุ่มกัน กลุ่มละ 50 คน และคัดเลือกผู้แทน 1 คน มาเป็นกรรมการและทำหน้าที่ดูแลและประสานงานในกลุ่มย่อย
3. กำหนดวัน เวลา สถานที่รับสมัครให้ชัดเจน
4. แคนนำเก็บรวบรวมเงินของสมาชิกมาเข้ากองทุนสวัสดิการ หลังจากนั้นจำนวนเงินที่รวบรวมมาได้ฝากไว้กับสหกรณ์การเกษตรอำเภอจะนะ มีการตั้งคณะกรรมการเปิดบัญชี 3 คน อำนาจในการถอนเงิน คือ 2 ใน 3 คน
5. ประชุมแกนนำและสมาชิกกองทุนรับทราบรายรับและรายจ่ายภายในกลุ่ม

กองทุนสวัสดิการระดับตำบลของตำบลน้ำขาว เป็นการจัดสวัสดิการบนฐานของการ
ออมสัจจะวันละ 1 บาท โดยครูชบ ยอดแก้ว และทีมงาน เป็นแกนนำคนสำคัญที่ประสานงานกับ
จังหวัด และมีการเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดสงขลา ได้รับการบริหารจัดการกองทุน
สัจจะวันละบาท “กองทุนสวัสดิการภาคประชาชน” จะมีการจัดสรรเงินออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 จำนวนร้อยละ 20 นำมาเป็นกองทุนกลางเพื่อใช้ในการบริหารจัดการ

ส่วนที่ 2 จำนวนร้อยละ 30 กองทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมทำวิสาหกิจชุมชน
ลงทุน ประกอบอาชีพ ที่ไม่เอาเปรียบสังคมและสิ่งแวดล้อม

ส่วนที่ 3 จำนวนร้อยละ 50 จ่ายสวัสดิการให้กับสมาชิก 9 เรื่อง คือ

ข้อที่ 1 เกิด สมาชิกเข้าโครงการครบ 180 วัน ลูกที่เกิดมา กองทุนต้องตั้ง
ทุนการศึกษาให้ 500 บาท แล้วให้พ่อกับแม่ไปฝากไว้ที่ไหนก็ได้ พ่อแม่ช่วยเพิ่มด้วยได้ แสดงว่าคนที่เกิด
มาต้องมีทุนการศึกษาหมด ทุนการศึกษาต่อไปไม่ต้องมานั่งคัดเลือกว่าเรียนดี ยากจนแล้ว ทุกคนเกิดมา
ได้หมดคนละ 500 บาท แม่ที่ไปนอนโรงพยาบาลค่าเสียโอกาสไม่ได้ทำงานทางกองทุนจะต้องจ่ายคืน
ละร้อยละ 5 ไม่เกิน 5 คืนต่อลูกหนึ่งคน ใน 5 คืน หากใครขยันเกิด ให้เกิดได้ปีละสองครั้ง หัวปีท้ายปีเอา
เลย ถ้าเกิดมา 4 จ่ายทั้ง 4

ข้อที่ 2 แก่ ใครเข้าโครงการนี้ตามสัจจะนี้ครบ 15 ปีแล้วอายุตัวเอง 60 ปี ปลด
เกษียณข้าราชการ จ่ายบำนาญเดือนละ 300 ถ้าสัจจะครบ 20 ปีหรือ 60 ปีปลดเกษียณเหมือนกันจ่ายเดือน
ละ 400 ถ้าสัจจะ 20 ปีหรือ 60 ปี จ่ายเดือนละ 500 ถ้าสัจจะ 30 ปีแล้วอายุ 60จ่ายเดือนละ 600 ถ้าสัจจะ
35 ปีแล้วอายุ 60 จ่ายเดือนละ 700 สัจจะครบ 40 ปีอายุ 60 จ่ายเดือนละ 800 สัจจะครบ 45 ปีอายุ 60
จ่ายเดือนละ 900 สัจจะครบ 50 ปีอายุ 60 จ่ายเดือนละพัน สัจจะครบ 55 ปีอายุ 60 จ่ายเดือนละ 1,100
สัจจะครบ 60 ปีอายุตัวเอง 60 จ่ายเดือนละ ๑,๒๐๐ ใครเข้าโครงการนี้ทุกคนมีบำนาญหมด ยกเว้นตาย
เสียก่อน 15ปี ถ้าตายก่อน 15 ปีไม่ได้ ถ้าใครเข้าโครงการนี้ครบ 15 ปีแล้วจึงได้เงิน

ข้อที่ 3 เจ็บ ถ้าสัจจะครบ 180 วัน ป่วยเข้านอนโรงพยาบาลไปรักษาใช้ 30
บาท ทางกองทุนจ่ายค่าเสียโอกาสให้คืนละ 100 บาท ไม่เกิน 10 คืนต่อปีต่อคน

ข้อ 4 ตาย เข้าโครงการครบ 180 วัน ถ้าตาย กองทุนจ่ายค่าทำศพ 2,500
ไม่ตายอยู่ไป 365 วันจ่าย 5,000 อยู่ไป 730 วันจ่ายหนึ่งหมื่น อยู่ไป 1,460วันจ่าย 50,000 อยู่ไป
2,940วันจ่าย 20,000 อยู่ไป 4,840 วันจ่าย 30,000 เท่ากับประกันสังคม ต่อไปเราไม่น้อยหน้า เราจ่าย
เท่ากับประกันสังคมได้

ข้อ 5 ทุนการศึกษา เด็กที่เกิดใหม่ได้ทุนการศึกษาแล้ว เด็กที่มาเข้าโครงการ
มาเป็นสมาชิก ไปเรียนหนังสือไม่มีเงิน มาขืมที่กองทุน 30 บาท ที่เราตั้งไว้นี้ได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย
ไปคุยกับคณะกรรมการว่าขืมไปแล้วจะคืนเมื่อไร คุยกันเองในรายละเอียด

ข้อ 6 คนด้อยโอกาส

ข้อ 7 สวัสดิการคนทำงาน คนทำงานหมายถึงคน 50 คนต่อหนึ่งคนที่เป็
นกรรมการ คนนี้ครบ 180 วันจะได้ค่าตอบแทน 130 บาท โดย 30 บาทให้ฝาก อีก 100 บาทต้องไปฝาก
ตรงไหนได้แต่ให้ฝาก ไม่สอนให้จ่าย

ข้อ 8 สวัสดิการเงินกู้ ตอนนี้ในชุมชน ในสังคมคนเป็นหนี้หมดแล้ว ใครเข้า
โครงการนี้ครบ 180 วันตายลง เผอิญตายเป็นหนี้อยู่สามหมื่น กองทุนรับผิดชอบจ่ายหนี้ให้เอง แต่หนี้
นั้นต้องกู้มาแล้วไม่น้อยกว่า 365 วัน ทำไม 365 วัน เพราะกลัวว่าคนใกล้ ๆ จะตายเดียวไปเซ็นสัญญากัน
ไว้เลย เงินผ่อน วิธีจ่ายไม่ได้จ่ายสามหมื่น ทีเดียว ไปดูสัญญาทำไว้อย่างไรเราจ่ายตามสัญญาจนครบ
สามหมื่น ถ้าสัญญาเดือนละ 200 จ่ายเดือน 200 สัญญาเดือนละพันจ่ายเดือนละพันจนครบสามหมื่น จบ

ข้อ 9 สวัสดิการตัวสุดท้ายเงินฝาก เราส่งเสริมให้คนฝากเงิน เป็นสมาชิกครบ
180 วัน ตายลง ตำรวจคนตายมีเงินฝากที่ไหนบ้าง ให้อีก 50 เปอร์เซ็นต์ แต่ไม่เกินหมื่นห้า คนรวยฝาก
เป็นแสนให้หมื่นห้า คนจนได้ 50 เปอร์เซ็นต์แต่ไม่เกินหมื่นห้า วิธีจ่าย ไม่ได้จ่ายหมื่นห้าทีเดียว ไปดูว่า
คนนี้ออมเดือนละเท่าไร ถ้าออมเดือนละ 10 บาทให้เดือนละ 10 บาทครบหมื่นห้า ถ้าออมเดือนละ 100
ให้เดือนละ 100 ถ้าออมเดือนละพันให้เดือนละพันจนครบหมื่นห้า

คณะกรรมการกองทุน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ฯ บ้านน้ำขาว ไม่ได้มีการกำหนด
จำนวนกรรมการที่แน่นอนไว้ จำนวนกรรมการเพิ่มมากขึ้น ด้วยระบบวิธีการทำงาน ที่มีการแบ่งกลุ่ม
ย่อยสมาชิกออกเป็นกลุ่มละ 50 คน ในแต่ละกลุ่มจะต้องคัดเลือกตัวแทนขึ้นมาเพื่อเป็นคณะกรรมการ
ขึ้นมาร่วมกันบริหารกองทุน และทำหน้าที่ในการรวบรวมเงินออมจากแต่ละกลุ่มย่อย มาส่งที่กองทุน
และมีการจัดโครงสร้างการทำงานตามผังดังนี้ การสนับสนุนนโยบายในระดับจังหวัด มีงบประมาณ
สนับสนุนการจัดสวัสดิการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน จำนวน 1 ล้านบาท โดยผ่านองค์การบริหาร
ส่วนจังหวัด (อบจ.) ให้ตำบลที่มีการจัดสวัสดิการโดยชุมชนเสนอขอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณ
นอกจากนี้ผู้ว่าราชการจังหวัดได้มีการจัดเวทีสร้างความเข้าใจกับหน่วยงานท้องถิ่น และข้าราชการ
องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องให้การสนับสนุนการจัดสวัสดิการโดยชุมชน มีการแต่งตั้ง
คณะกรรมการดำเนินงานกองทุนสัจจะวันละ 1 บาท เพื่อการจัดสวัสดิการภาคประชาชน จังหวัดสงขลา
องค์การบริหารส่วนตำบลให้การสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการภาคประชาชนตำบลน้ำขาว เป็น
จำนวนเงิน 10,000 บาทแผนงานการพัฒนากองทุนสวัสดิการตำบล ดำเนินการด้วยการประชาสัมพันธ์
ให้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกองทุนสัจจะวันละ 1 บาท การจัดสวัสดิการภาคประชาชนตำบลน้ำ
ขาว เพื่อให้มีสมาชิกกองทุนเพิ่มขึ้น มีวิธีการ คือ การใช้เสียงตามสาย การจัดทำแผ่นพับ เป็นต้น

กลุ่มพระอาจารย์สุบิน ปณีโต จังหวัดตราด

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต จึงนำแนวคิดและวิธีการที่เรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริงมาใช้ โดย
ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นเป็นครั้งแรก ให้ชื่อว่า “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรม
ครบวงจรของชีวิต” เมื่อ 7 พฤษภาคม พ.ศ.2533 ด้วยการรวมตัวกันของชาวบ้านหมู่ 1 ตำบลห้วยแร้ง

อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีสมาชิกเข้าร่วมในรุ่นแรกประมาณ 250 คน มีเงินสะสมแรกเริ่ม 2,740 บาท ปัจจุบันกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในเครือข่ายของพระอาจารย์สุบิน ปณีโตได้ขยายไปเกือบทั้งจังหวัดตราด พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ได้ผสมผสานแนวคิดของครูชบ ยอดแก้ว เข้ากับแนวคิดด้านสังคมและหลักธรรมทางศาสนา มาใช้แก้ปัญหาในระดับโครงสร้าง ระดับชุมชน และระดับบุคคล ในรูปแบบองค์กรรวม โดยดึงเอาจิตวิญญาณหรือพลังทางวัฒนธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ดึงคนให้พัฒนาถิ่นกำเนิด มีเป้าหมายคือ สังคมสงบสุข เมื่อคนพออยู่พอกิน เศรษฐกิจพอเพียงและสังคมมีคุณธรรมการดำเนินงานในช่วงเริ่มแรกเน้นเรื่องการให้กู้ยืม เพราะถือเป็นการแบ่งเบาความทุกข์ที่หนักหน่วงของชาวบ้าน ในช่วงต่อมา เมื่อมีสมาชิกเพิ่มขึ้น เงินของกลุ่มเพิ่มขึ้น มีผลประโยชน์สะสมเพิ่มขึ้น และความเดือดร้อนของสมาชิกลดลงไปบ้างแล้ว ก็มีเงินเหลือพอใช้จ่ายในด้านสวัสดิการมากขึ้น จึงได้กำหนดให้มีการดำเนินการด้านสวัสดิการ มี 2 ประเภท คือ สวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกเสียชีวิต และสวัสดิการช่วยค่ารักษาพยาบาลสรุปได้ว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ฯ สามารถสนองความต้องการของชาวบ้านได้ดีพอควร ทั้งทางโลกและทางธรรม การดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมีส่วนในการสร้างความพร้อมให้ชุมชนที่จะก้าวต่อไปร่วมกัน รวมทั้งการเริ่มสร้างเครือข่ายกับจังหวัดใกล้เคียงในภาคตะวันออกด้วย

ศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ตำบลปิ่น ตำบลถ้ำ ตำบลหนองหล่ม และตำบลคือเวียง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกันจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้น ในปี พ.ศ. 2535 ที่บ้านจิ้งหะก ตำบลปิ่น โดยมีครูมุกดา อินตะสาร เป็นผู้นำและหัวเรี่ยวหัวแรงคนสำคัญ ซึ่งได้ความคิดมาจากอาจารย์จ่านอง สมประสงค์ ต่อจากนั้นจึงมีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นในหมู่บ้านอื่น ๆ ตามมา แล้วขยายความสัมพันธ์ในเครือข่ายทั้งแนวนอนและแนวตั้ง กลายเป็นศูนย์รวมน้ำใจธนาคารหมู่บ้านในที่สุด ชาวบ้านในถิ่นนี้มีการทำนาปีไว้กิน มีอาชีพหลักคือ การทำไร่ข้าวโพด ส่วนอาชีพรอง ได้แก่ การปลูกพืชระยะสั้น เช่น กระเทียม หอมแดง ถั่วดำ ถั่วลิสง เป็นต้น และมีคนหนุ่มสาวจำนวนมากย้ายถิ่นออกไปทำงานรับจ้างต่างจังหวัด หญิงสาวบางรายก็ไปประกอบอาชีพขายบริการ เนื่องจากการผลิตต้องพึ่งพาธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตที่ได้มีความไม่แน่นอนสูง อีกทั้งการเพาะปลูกสมัยใหม่ต้องใช้ต้นทุนการผลิตสูง ชาวบ้านจึงต้องกู้หนี้ยืมสินมาใช้จ่ายลงทุน ผนวกกับความอยากมีอยากได้ตามกระแสบริโภคนิยม ทำให้ชาวบ้านมีรายจ่ายที่ไม่จำเป็นมากขึ้น จึงดูเหมือนยังทำก็ยังจน ชีวิตต้องวนเวียนอยู่กับภาวะหนี้สินไม่รู้จักจบสิ้นชาวบ้านพยายามรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหากันมาทุกยุคสมัย นับตั้งแต่การช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และคนในชุมชนเดียวกัน เช่น การช่วยเหลือในยามมีงานศพ การลงแขกแลกเปลี่ยนแรงงาน เป็นต้น ตลอดจนจนถึงการใช้รูปแบบใหม่ คือ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มออมข้าว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มกระดาสา กิจกรรมสหกรณ์ร้านค้า และสุดท้ายก็เกิดธนาคารหมู่บ้านขึ้น เมื่อเริ่มแรกที่ตั้งธนาคารหมู่บ้านจิ้งหะก มีสมาชิกจำนวน 70 คน มูลค่าหุ้นจำนวน 2,000 บาท มีหลักเกณฑ์สำคัญคือ สมาชิกทุกคนจะต้องมีสัจจะต้องนำเงินมาฝากอย่างน้อย 10 บาท แต่ไม่เกิน

2,000 บาท ถ้าขาดฝากเกิน 3 ครั้ง จะถูกปรับโดยการตัดสิทธิกู้เงินภายใน 1 ปี ส่วนการกู้เงิน สมาชิกสามารถทำได้โดยไม่ต้องนำที่ดินหรือบ้านไปค้ำประกันและคิดอัตราดอกเบี้ยถูกกว่าการกู้จากเงินทุนนอกระบบ และเมื่อดำเนินการครบ 3 ปีแล้ว จะมีการคืนเงินต้นให้กับสมาชิกทั้งหมด แล้วจึงเปิดรับสมาชิกใหม่ เพราะไม่ต้องการให้กลุ่มมีขนาดใหญ่โต จนทำให้มีปัญหาต่อการบริหารจัดการ ส่วนเงินกำไรที่ได้จากการดำเนินงาน จะถูกจัดสรรไว้ 5 ส่วน ได้แก่ ทุนสำรองของธนาคารหมู่บ้านเรียกว่า “ทุนสำรอง” 20 % ค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการ เรียกว่า “ค่าน้ำใจกรรมการ” 20 % เงินทุนเพื่อพัฒนากลุ่มและความเจริญของหมู่บ้าน เรียกว่า “เงินพัฒนา” 10 % ค่าสวัสดิการต่าง ๆ แก่สมาชิก 20% และสุดท้ายคือตอบแทนแก่ผู้ถือหุ้น แยกเป็นผู้ฝาก 15 % และผู้กู้ 15 % ในส่วนค่าสวัสดิการต่าง ๆ แก่สมาชิก 20 % เป็นบริการสวัสดิการให้กับสมาชิกของธนาคารทุกคนในด้าน การรักษาพยาบาล การฌาปนกิจศพ และ การศึกษา หากมีเงินเหลือจึงจัดสรรเงินส่วนที่เหลือนั้น ให้กับวัดหรือโรงเรียน เพื่อใช้ในงานพัฒนาหรือเพื่องานสาธารณประโยชน์สวัสดิการให้กับผู้นำชุมชน เพื่อให้สามารถร่วมกิจกรรมกับเครือข่ายไปได้อย่างต่อเนื่องด้วย อาจกล่าวได้ว่า ธนาคารหมู่บ้านสามารถบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ระดับหนึ่ง เห็นได้ชัดจากความพึงพอใจของสมาชิก ตั้งแต่การได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และการเข้าถึงสวัสดิการที่ทางธนาคารจัดสรรให้ซึ่งแม้จะมีไม่มาก แต่ก็เน้นตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของสมาชิก และที่สำคัญสมาชิกทุกคนต่างก็คิดว่าอย่างน้อยมี ก็ดีกว่าไม่มี

กลุ่มศึกษาโรงสีชมรมรักษัธรรมชาติ ชุมชนนาโละ อำเภอกุดชุมห้อยจังหวัดยโสธร

นาโละ เป็นชื่อของตำบล ๆ หนึ่งของอำเภอกุดชุมห้อย จังหวัดยโสธร เป็นชุมชนที่เกิดจากการย้ายถิ่นของราษฎรส่วนหนึ่งมาจากบ้านไผ่สร้างช้างอำเภอยายมุล จังหวัดยโสธร มีวิถีการดำรงชีวิตเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ทั่วไป คือ ปลูกข้าวไว้กิน การหาอยู่หากินพึ่งพิงธรรมชาติสูงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน มีความเป็นเครือญาติ นับถือกันทางสายเลือด มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และช่วยเหลือเกื้อกูลกันสูง แต่เมื่อถูกชักนำให้เข้าสู่ระบบตลาดมากขึ้น เงินตราเริ่มมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น ชาวบ้านจึงหันมาผลิตข้าวเพิ่มขึ้นเพื่อให้มีเหลือไว้ขายเพื่อนำเงินมาซื้อสินค้าจากในเมือง ทำให้วิถีชีวิตก้าวเข้าสู่วังวนของปัญหา กระทั่งปี พ.ศ. 2523 ความคิดเรื่องการปรับวิถีชีวิต เข้าสู่ทางการพึ่งตนเองของชาวบ้านจึงเริ่มต้นขึ้น ความสำเร็จของชุมชนเริ่มต้นจากการก่อตั้ง

ชมรมหมอยาพื้นบ้านและผู้สนใจสมุนไพรอำเภอกุดชุม

คุณจุฑิรา มิทรวงค์ เจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุขมูลฐานของโรงพยาบาลกุดชุม เป็นผู้ริเริ่ม และประสานงานจนสามารถจัดตั้งชมรมได้สำเร็จ เมื่อวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2526 เนื่องจากผลการดำเนินกิจกรรมของชมรมหมอยาฯ เป็นพื้นฐานให้กับกิจกรรม อีกทั้งชมรมหมอยาพื้นบ้าน ฯ ยังให้การช่วยเหลือในด้านเงินทุนเริ่มต้นสำหรับการก่อตั้งโรงสีชุมชนด้วยส่วนการรวมกลุ่มของชาวบ้านในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำ เริ่มปรากฏในปี พ.ศ. 2523 โดยการจัดตั้งกองทุนร้านค้า และการพยายามแก้ปัญหาการถูกพ่อค้าที่รับซื้อข้าวเอาเปรียบ กลุ่มผู้นำชาวบ้านโสภณพูน นำโดย นายมัน สามสี , นายวิจิตร บุญสูง และนายประดิษฐ์ แก้วใส ได้พยายามเปลี่ยนตัวพ่อค้ารับซื้อข้าว โดยใช้วิธีการรวมกันขาย

เพื่อจะได้ข้าวปริมาณมาก และสามารถนำข้าวจำนวนมากไปต่อรองราคาขายได้ แต่เพื่อจะแก้ปัญหาได้ทั้งหมด คนในชุมชนมีความเห็นร่วมกันว่า ชุมชนควรมิโรงสีเป็นของตนเอง โดยให้ชาวบ้านเป็นผู้ถือหุ้น ในปี พ.ศ. 2525 ชาวบ้านจึงเริ่มลงมือสร้างโรงสี ด้วยการไปตัดไม้จากป่ามาสร้างโรงเรือนโรงสี แต่เมื่อทำใกล้จะเสร็จก็ต้องเลิกล้ม เพราะกลุ่มผู้นำเจอข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ จบจนปี พ.ศ. 2534 โรงสีจึงก่อสร้างเสร็จพร้อมดำเนินการ ภายใต้อาณัติและช่วยเหลือจากชาวบ้านในชุมชน และบุคคลภายนอกพร้อมกันนั้นก็จัดตั้งชมรมรักษารัฐธรรมนูญขึ้นมาดำเนินการโรงสี โดยมีกลุ่มผู้ถือหุ้นโรงสีเป็นสมาชิกเมื่อการดำเนินงานของโรงสีเป็นไปด้วยดี เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ชมรมรักษารัฐธรรมนูญได้จัดสรรผลกำไรส่วนหนึ่งไว้เป็นทุนสาธารณะประโยชน์ เพื่อใช้ในกิจการของชุมชนนาโส โดยรวมแต่ก็ไม่เคยมีการดำเนินงานจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2540 จึงมีมติให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่ง เพื่อบริหารเงินกองทุนนี้ ต่อมาก็ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น กองทุนสวัสดิการชุมชน ในปี พ.ศ. 2542 โรงสีชุมชนจัดสวัสดิการให้ชุมชน 2 ประเภท คือ สวัสดิการส่วนบุคคล เป็นผลประโยชน์ของสมาชิกหรือชาวบ้านที่มาร่วมกิจกรรมกับโรงสีโดยตรง มีทั้งหมด 7 ด้าน เช่น การเป็นเจ้าของทรัพย์สินและกิจการโรงสี ขายข้าวเปลือกได้ในราคาสูงกว่าที่อื่นและไม่ถูกโกงน้ำหนัก ซื้อผลผลิตพลอยได้จากการสีข้าวของโรงสี เช่น รำ แกลบ ได้สะดวกและราคาถูก เป็นต้น อีกประเภทหนึ่งคือ สวัสดิการชุมชน มีขอบเขตการจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกชมรมรักษารัฐธรรมนูญและชาวบ้านเขตพื้นที่ 4 ตำบล ด้วยกัน คือตำบลนาโส ตำบลกำแมด ตำบลโนนเปือย อำเภอภูซุ่ม และตำบลไผ่ อำเภอทรายมูล ทำงานครอบคลุมภารกิจ 11 ข้อ เช่น สวัสดิการแก่ผู้ประสบอุบัติเหตุจากภัยธรรมชาติหรือภัยอื่น ๆ ที่คณะกรรมการกองทุน ฯ ได้พิจารณาว่าอยู่ในข่ายสวัสดิการแก่ผู้เจ็บป่วย สวัสดิการแก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา สวัสดิการแก่ชุมชนในเขตปริณทล สวัสดิการสนับสนุนการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตทางการเกษตร ให้เป็นไปตามแนวทางการพึ่งตนเองแบบยั่งยืน เป็นต้นกล่าวโดยรวม กองทุนสวัสดิการได้จัดสวัสดิการ 4 รูปแบบ คือ สวัสดิการในรูปแบบของการสงเคราะห์ การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ การให้กู้ยืมดอกเบี้ยต่ำ และการสร้างกำลังใจให้กับบุคลากร เมื่อมองโดยภาพรวมต้องถือว่า โรงสีชุมชนจัดสวัสดิการที่หลากหลายมีทั้งด้านการสงเคราะห์และการพัฒนาชุมชนในปริมาณที่สูงพอสมควร สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่จึงค่อนข้างพึงพอใจกับระบบสวัสดิการที่มีอยู่

กลุ่มศิระะอโศก อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ชุมชนศิระะอโศก ตั้งอยู่ที่อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นชุมชนที่เกิดจากผู้เลื่อมใสศรัทธาในแนวทางของชาวโศกที่มารวมตัวอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีพุทธสถาน (วัด) บ้าน และโรงเรียน มีกิจกรรมกิจการต่าง ๆ มากมาย ผลผลิตที่สมาชิกในชุมชนทำผลิตได้ จะถูกนำมารวบรวมกันไว้เป็นส่วนกลาง ที่สมาชิกทุกคนมากินใช้ร่วมกันเท่าที่จำเป็น นอกจากนี้ยังมีความพยายามจัดสรรแบ่งปัน ดูแลสวัสดิการกันเอง เปรียบเหมือนครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่ง ในปี พ.ศ.2539 ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมนาอกเริ่มประสบกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจนั้นชุมชนศิระะอโศกกลับถือว่าเป็นช่วงเวลาของการเริ่มต้นกา “อยู่ดีมีสุข” เพราะสมาชิกในชุมชนเห็นว่าชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้แล้วในปี พ.ศ. 2540

ชุมชนสามารถขออนุญาตจัดตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างถูกต้องตามกฎหมายจากกระทรวงมหาดไทย พร้อมกันนั้น โรงเรียนสัมมนาสิกขาธิระหอโสภ เปิดสอนระดับ ป.1 –ม.6 และโรงเรียนสัมมาอาชีวะศิระหอโสภ เปิดสอนระดับอาชีวศึกษา (ปวช.) ก็ได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนอย่างเป็นทางการ เป็นโรงเรียนเอกชนการกุศลให้นักเรียนจะอยู่ประจำที่โรงเรียน ไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียน ค่ากินอยู่ ค่าอุปกรณ์การศึกษา ค่ารักษาพยาบาล ต่าง ๆ เพราะชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบเองทั้งหมด ในช่วงนี้ชุมชนเริ่มได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนภายนอกเพื่อนำมาพัฒนากิจการของชุมชนให้เป็นตัวอย่างกับชุมชนอื่น ในปี พ.ศ. 2541 เมื่อรัฐบาลจัดทำโครงการการลงทุนเพื่อสังคม (SIF) ขึ้น ชุมชนศิระหอโสภก็ได้รับเงินทุน 9.5 ล้านบาท และในปีถัดมา มีการจัดตั้งกลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษขึ้น กลุ่มนี้เป็นกลุ่มชาวบ้านภายนอกที่ทำงานร่วมกับชุมชนศิระหอโสภเป็นที่เลี้ยง ผลจากการทำงานร่วมกับกลุ่มกสิกรรมไร้สารพิษและกลุ่มชาวบ้าน ได้ทำให้งานของชุมชนขยายออกไปในวงกว้าง ดังคนที่เข้าร่วมกับโครงการมาสัมผัสกับการทำงานของชุมชนมากขึ้น พร้อม ๆ กับการที่มีผู้คนมาศึกษาดูงานจำนวนมากในแต่ละเดือน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการดำเนินชีวิตร่วมกันของชุมชนศิระหอโสภในรูปแบบของชาวโอศก ตามหลักการของพุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นไปอย่างค่อนข้างเคร่งครัด แม้ว่าจะสามารถพึ่งตนเองได้สูงกว่าชุมชนอื่น ๆ อีกทั้งยังสามารถสร้างระบบสวัสดิการได้ดี แต่ก็อาจไม่เหมาะสมกับชาวบ้านทั่วไปในชุมชน ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในชมราวาสวิถี จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะสามารถเข้าเป็นสมาชิกของชาวโอศกได้

กองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชนตำบลวังแสงกองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชน ตำบลวังแสงบุญสัจจะสวัสดิการชุมชนตำบลวังแสงจังหวัดมหาสารคาม

กองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชนตำบลวังแสง ตั้งขึ้น เมื่อต้นปี พ.ศ. 2548 เพราะเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ดี น่าสนใจ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้ชาวบ้านได้รับสวัสดิการอย่างทั่วถึง จึงชักชวนผู้นำชุมชน ครู และพระสงฆ์ มาร่วมมือและได้สร้างความเข้าใจ ขยายความคิดให้กับชาวบ้านด้วยความที่ไม่มีประสบการณ์ในการจัดสวัสดิการชุมชน จึงชักชวนแกนนำไปศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบกองทุนสวัสดิการชาวบ้าน ที่ทำแล้วประสบผลสำเร็จโดยเลือกต้นแบบที่ตำบลเปือย อำเภอเลิงอานาจ จังหวัดอำนาจเจริญ และที่ตำบลบ้านขาม อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ จนเกิดแนวคิดแล้วนำมาเป็นต้นแบบการจัดสวัสดิการในชุมชนตำบลวังแสง การทำประชาสัมพันธ์และวางแผนปฏิบัติงาน ทำให้ชาวบ้านเข้าใจและเชื่อถือ จึงตั้งคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน และระดับตำบล ทั้ง 20 หมู่บ้าน ทำความเข้าใจเป็น 3 ระดับ คือ

1. เล่าให้ชาวบ้านฟังถึงที่มาของกองทุนสวัสดิการชุมชน
2. เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานระดับตำบล

3. ทำแผนการฟื้นฟูเพื่อให้เห็นเป็นภาพรวมของกองทุนสวัสดิการชาวบ้านทั้งตำบล จึงเริ่มเปิดรับสมัครสมาชิกอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 10 มกราคม 2548 มีสมาชิก 654 คน และจัดตั้งเป็น “กองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชนตำบลวังแสง” ขึ้น หลังจากรับสมัครสมาชิก คณะกรรมการกองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชน จึงเปิดเวทีประชุมใหญ่ประจำปี เพื่อคัดเลือกคณะกรรมการขึ้นมาใหม่ทั้งหมด โดยมีการ 2 ปี มีคณะกรรมการรวมทั้งหมด 26 คน กระจายอยู่ทั้ง 20 หมู่บ้าน แล้วออกกฎระเบียบเพื่อให้ทุกคนยึดระเบียบข้อบังคับเป็นหลักร่วมกัน หากมีการเปลี่ยนแปลง ต้องรวมมติที่ประชุมใหญ่ประจำปี เพื่อให้สมาชิกทุกคนตัดสินใจร่วมกัน

ส่วนรูปแบบการสมทบระหว่างภาคีท้องถิ่นจนเกิดการมีส่วนร่วมด้วยความพึงพอใจ กองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชน อบต.มีบทบาทให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ และเชื่อมั่นว่ากองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชนต้องเติบโตขึ้นทุกปี การออมวันละบาทและรัฐร่วมสมทบบาทต่อบาทถือว่าเป็นเรื่องดีให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันที่ผ่านมาอบต. จัดสวัสดิการให้คนในชุมชนคือ คนแก่ คนพิการ และสตรีไม่มีที่ทำกิน ไร่ญาติชาตมิตร เด็กติดเชื้อ คนเร่ร่อน ปัจจุบันคนเหล่านี้ อบต.ได้ช่วยเหลือให้เข้ามาเป็นสมาชิกของกองทุนสัจจะสวัสดิการชุมชน โดยหักจากยอดเงินช่วยเหลือเบี้ยยังชีพ เช่น ผู้สูงอายุรับเบี้ยยังชีพเดือนละ 300 บาท เมื่อเข้ามาเป็นสมาชิกต้องหักเงินเข้ากองทุนฯทุกเดือนๆละ 30 บาท หรือคนพิการได้รับเงินช่วยเหลือเดือนละ 500 บาท หักเงินเข้ามาสมทบเข้ากองทุนฯ 30 บาท เพื่อจะได้รับสวัสดิการอย่างยั่งยืน

2.2 รูปแบบ กลไกการจัดสวัสดิการชุมชนช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส

การจัดสวัสดิการชุมชนมีรูปแบบการจัดสวัสดิการดังนี้ (วิบูรณ์ วิสารสกุล,2544:9-15; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ,2544:1-40)

1.1 รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยองค์กรชุมชน รูปแบบนี้จะมีการจำแนกได้ดังนี้

- (1) การเริ่มต้นจากกลุ่มออมทรัพย์แล้วนำมาสู่การจัดสวัสดิการ
- (2) การเริ่มต้นจากหน่วยผลิตแล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ
- (3)การเริ่มต้นจากความเชื่อและอุดมการณ์แล้วนำไปสู่การจัดสวัสดิการ

1.2 การบริหารจัดการสวัสดิการองค์กรชุมชน มี 3 ระบบคือ ระบบงาน ระบบเงิน และระบบบุคลากร

2.3 รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยวัฒนธรรมและศาสนา

ในรูปแบบนี้มีกรณีศึกษาของกลุ่มออมทรัพย์อัล-อามานะห์ (ระพีพรรณ คำหอม และคณะ ,2550;80) ได้เอาวิถีของชุมชนมุสลิมคำสอนศาสนามาใช้ในการดำรงชีวิต มีแนวทางการจัดสวัสดิการดังนี้

วัตถุประสงค์การจัดตั้ง

1. ส่งเสริมการออมทรัพย์โดยช่วยให้ชุมชนสามารถสว่นรายได้ของตนให้มั่นคงโดยการพึ่งตนเอง เอื้ออาทร แบ่งปันกัน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา
2. ดำเนินการใดๆตามมติของสมาชิกให้เป็นประโยชน์ต่อสมาชิก และส่วนรวมในการแก้ไขปัญหา
3. ระดมทุนเพื่อการประกอบอาชีพ
4. เพื่อช่วยเหลือสมาชิกยามฉุกเฉิน
5. สร้างองค์กรชุมชน เพื่อเป็นกลไกการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ ภายใต้อำนาจการศาสนาอย่างเคร่งครัด

6.เป็นองค์กรกลางในการเชื่อมโยงประสานงานกับขบวนการชุมชนด้วยกัน รวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐต่างๆ ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เพื่อนำเงินทุนและทรัพยากรต่าง ๆ มาสนับสนุนการพัฒนาชุมชน

7. เป็นองค์กรที่เล็งในการสนับสนุนและสร้างกลุ่มต่างๆที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับการพัฒนาแบบองค์รวมให้สามารถบริการกลุ่มได้ด้วยตนเอง โดยสนับสนุนทั้งด้านกำลังคน เงินทุน ความรู้และการประสานงานในช่วงต้น ก่อนที่จะถ่ายทอดให้กับผู้นำกลุ่มนั้นๆ ดำเนินการด้วยตนเองต่อไปในระยะยาว

กิจกรรมและธุรกิจของกลุ่มออมทรัพย์ แบ่งเป็น 5 ประเภท

1. การรับเงินฝาก แบ่งเป็น 3 ประเภทคือ ประเภทเงินหุ้นสมาชิก เงินฝากรักษาทรัพย์ และเงินรวมกองทุน
2. การขายสินค้าให้กับสมาชิก
3. การร่วมลงทุนกับสมาชิก
4. การลงทุนทำธุรกิจของกลุ่มออมทรัพย์
5. การให้ยืมเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน

กิจกรรมการพัฒนาชุมชน

มีกลุ่มและทำกิจกรรมที่สร้างขึ้นจากการสนับสนุนของกลุ่มออมทรัพย์คือ กลุ่มเพาะเลี้ยงไก่พันธุ์พื้นเมือง,กลุ่มแม่บ้านทำขนม,กลุ่มปลูกพืชสมุนไพร,กลุ่มเยาวชนมุสลิมสัมพันธ์,โครงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์,กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าสตรีมุสลิม,การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,การเข้าไปบริหารท่าเทียบเรือ เป็นต้น

2.4 รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เป็นกรณีศึกษาที่ป่าทุ่งยาวโดยมีรูปแบบการจัดสวัสดิการดังนี้

แนวคิดพื้นฐานการจัดสวัสดิการ : เกิดจากความร่วมมือกันในชุมชนและการใช้ทรัพยากรจากป่าเป็นธนาคารธรรมชาติของชุมชน

แนวคิดพื้นฐานการจัดสวัสดิการ : ได้แก่การใช้ประโยชน์จากป่า การช่วยเหลือกันในชุมชน การเสริมรายได้ของคนในชุมชน ประเพณีเกี่ยวกับการรณรงค์ห้าคนหวนในชุมชน ความศรัทธาเรื่องผีเรื่องประเพณีการสืบทอด ความต้องการไม่อย่าให้ใครมาเปลี่ยนแนวคิดของคนในชุมชน

การบริหารจัดการภายในองค์กร :

1. แต่งตั้งคณะกรรมการในชุมชน
2. ชาวบ้านร่วมกันคิดแผนยุทธศาสตร์ขององค์กร
3. มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวบ้านอุ่นใจ
4. รู้สึกเป็นเจ้าของอย่างมีศักดิ์ศรี
5. ต้องให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์
6. การวางแผนร่วมกัน
7. การแบ่งหน้าที่กันทำ

รูปแบบการจัดสวัสดิการ

1. ส่งเสริมการศึกษาในสวัสดิการสังคมด้านเด็ก
2. สืบทอดให้ความรู้ข้อมูลในการจัดสวัสดิการสังคมด้านเยาวชน
3. ให้ความเอาใจใส่ดูแลเรื่องความเป็นอยู่ในการจัดสวัสดิการสังคมด้านคนพิการ
4. ให้กองทุนจากออมทรัพย์ในสวัสดิการสังคมด้านผู้ด้อยโอกาส
5. ดูแลผู้สูงอายุเรื่องความเป็นอยู่
6. จัดสวัสดิการด้านอาชีพ เช่นการเลี้ยงหมู ไก่ ปลุกผัก
7. สวัสดิการออมทรัพย์
8. มีกองทุนหมู่บ้านช่วยสวัสดิการที่เป็นเงิน

บันไดความสำเร็จ มี 5 ขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 ทรัพยากร ใช้ทรัพยากรจากป่ามาจัดสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตาย

ขั้นที่ 2 ความเชื่อ สร้างความเชื่อพิธีกรรมไหว้ป่าให้คุ้มครองชุมชน

ขั้นที่ 3 สวัสดิการ ของป่าไม่ต้องลงทุนเพียงร่วมใจกันเชื่อวัฒนธรรมประเพณีเรื่องผี ป่าจะยังคงอยู่

ขั้นที่ 4 ประโยชน์ร่วมกัน ความสมบูรณ์ของป่าจะเป็นความมั่นคงทางอาหารของคนในชุมชน

ขั้นที่ 5 บำรุงรักษา บำรุงรักษาที่นา ที่สวนให้ลูกหลานต่อไป

2.5 รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยองค์กรภาครัฐ ในปัจจุบันการจัดสวัสดิการทางสังคมมีรูปแบบที่

เป็นไปตามนโยบายและข้อกำหนดที่กำหนดไว้ ดังนี้

1. นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการสังคม

1.1 นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.2 กระบวนการส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชนให้เชื่อมโยงกับแผนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

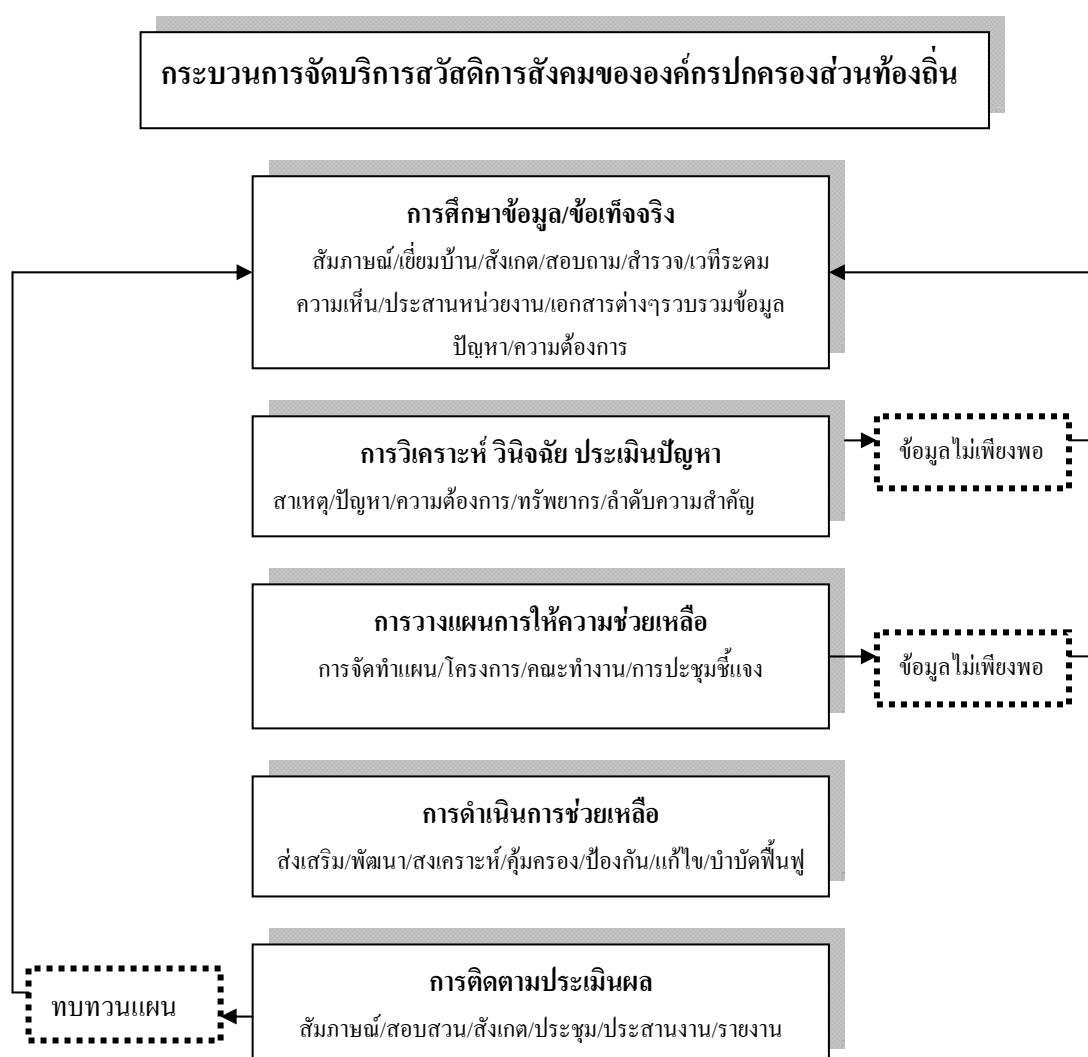
1.3 นโยบายตามยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุข อันเกี่ยวข้องกับการการจัดสวัสดิการช่วยเหลือ

ผู้ด้อยโอกาส การสร้างโอกาสกับครอบครัว โดยผ่านกระบวนการจัดทำแผนชุมชน

1.4 พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม พ.ศ. 2546 โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการทางสังคม มีกองทุนส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม

1.5 พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเกี่ยวกับการสงเคราะห์และพัฒนาผู้สูงอายุ การสร้างระบบการดูแลผู้สูงอายุในชุมชน

ปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานสำคัญที่มีบทบาทในการจัดสวัสดิการของคนในชุมชน ขั้นตอนและกระบวนการการจัดสวัสดิการ สรุปได้ดังนี้

ภาพประกอบที่ 2 กระบวนการจัดบริการสวัสดิการสังคมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ที่มา : สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

3. การจัดสวัสดิการชาวบ้าน

สวัสดิการชาวบ้าน คือ การสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงของชาวบ้าน เป็นระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในท้องถิ่น มีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ซึ่งหมายถึงทุกอย่างที่ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ทั้งในรูปแบบของสิ่งของ เงิน ทุน น้ำใจ การฟื้นฟูธรรมชาติเพื่อเกื้อหนุนคนในหมู่บ้านได้พึ่งพาระหว่างคนกับธรรมชาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลที่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ผลของการจัดสวัสดิการจะก่อให้เกิดรายได้และลดรายจ่าย และเกิดความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน นำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนในที่สุด

กองทุนสวัสดิการชาวบ้านเกิดขึ้นจากการที่ชาวชุมชนมาร่วมกันคิด ร่วมกันสร้างระบบ ร่วมกันบริหารจัดการและร่วมกันรับผลประโยชน์ จึงเป็นกองทุนที่ “ ทุกคนร่วมกันเป็นเจ้าของ” ดังนั้นเงินกองทุนจึงได้มาจากการร่วมสมทบของสมาชิกในรูปแบบที่กองทุนแต่ละแห่งกำหนดขึ้นมา เช่น การออมวันละบาท การนำรายได้หรือผลกำไรจากกลุ่มออมทรัพย์ , กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกองทุนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนเข้ามาสมทบ เพื่อตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการ นอกจากนี้เงินกองทุนอาจมาจาก แหล่งอื่นๆ เช่น การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรต่างประเทศ ตลอดจนดอกผลหรือรายได้จากการดำเนินงานของกองทุน

สวัสดิการชาวบ้าน นับเป็นสวัสดิการพื้นฐานซึ่งจะต้องดำเนินการให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ โครงการพัฒนาสวัสดิการชาวบ้าน ได้รับการสนับสนุนการพัฒนาความเข้มแข็ง และงบประมาณเบื้องต้นจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และศูนย์ประสานสนับสนุนการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนภาคประชาชน (ศตจ. ปชช.) โดยมีพื้นที่เป้าหมายการดำเนินงานในปี 2548 จำนวน 200 ตำบล และในปี 2549 จำนวน 600 ตำบล ซึ่งในอนาคตจะขยายฐานการสนับสนุนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นภาคีความร่วมมือสามฝ่าย คือ ภาคชุมชน ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง (นโยบาย) และภาคหน่วยงานในท้องถิ่น เพื่อทำงานร่วมกันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายการพัฒนาสวัสดิการชาวบ้านที่ชุมชนเป็นหลัก

บริหารกองทุนชาวบ้าน

กองทุนสวัสดิการชาวบ้านมี 2 ระดับ คือ

1. กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน เพื่อให้เกิดระบบที่สมาชิกจะร่วมกันบริหารจัดการได้เต็มความสามารถ และทั่วถึง จึงกำหนดเป็น กองทุนสวัสดิการระดับตำบล ภูมิโนทัศน์หรือตามพื้นที่วัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับสภาพของแต่ละพื้นที่โดยผู้ที่จะเป็นสมาชิกก็คือ ชาวบ้านในหมู่บ้าน ตำบลหรือพื้นที่นั้นๆ “ กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน” เน้นความยืดหยุ่นคล่องตัว แต่มี การบริหารจัดการที่ดีตามหลัก

ธรรมาภิบาลให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของสมาชิก เปิดเผยโปรงใส มีแผนงานที่ตรวจสอบได้ เพื่อให้กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน มีความเข้มแข็งสามารถดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย ในแต่ละจังหวัดอาจมีกลไก เพื่อการเชื่อมโยงสนับสนุน การเรียนรู้ในระดับจังหวัดขึ้น จากนั้นในแต่ละจังหวัดก็เชื่อมโยงไปสู่ระดับภาค โดยให้มี “ คณะอนุกรรมการประสานงานสนับสนุนพัฒนาสวัสดิการชาวบ้าน” ทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญของแต่ละระดับ ในการเชื่อมโยงสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกองทุนสวัสดิการชาวบ้านในพื้นที่ ตลอดจนการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรพัฒนาต่างๆในท้องถิ่น

2. โครงการพัฒนาสวัสดิการชาวบ้าน เป็นกลไกกลางที่สนับสนุนการดำเนินงานแก่กองทุนสวัสดิการชาวบ้านในระดับพื้นที่ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพโดยมีหน้าที่ดังนี้คือ

- 1) เป็นกลไกประสานสนับสนุนการจัดสวัสดิการชาวบ้าน ให้เป็นโครงสร้างระบบสวัสดิการของชุมชนท้องถิ่นที่ชุมชนเป็นเจ้าของการพัฒนา ขยายผลให้กว้างขวางและพัฒนาเป็นนโยบายของประเทศ
- 2) ส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากองทุนสวัสดิการ ที่ชาวบ้านและองค์กรปกครองท้องถิ่นร่วมกันดำเนินการโดยชาวบ้านมีบทบาทสำคัญ และเชื่อมโยงกับระบบของหน่วยงานต่างๆ
- 3) รณรงค์เผยแพร่การสร้างสำนึกของชาวบ้านในการตระหนักรู้และพึ่งตนเอง ผ่านกระบวนการสวัสดิการชาวบ้าน
- 4) ให้การสนับสนุนทางการเงินเพื่อการจัดสวัสดิการแก่กองทุนสวัสดิการชาวบ้านในส่วนที่เกินความสามารถของกองทุนสวัสดิการชาวบ้าน
- 5) สนับสนุนการเรียนรู้ เกี่ยวกับการจัดสวัสดิการชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับระบบสวัสดิการ ของภาครัฐและอื่นๆ

การเข้าร่วมกองทุนสวัสดิการชาวบ้าน

1.ต้องมีกลุ่มก่อการดีขึ้นในท้องถิ่นเพื่อเป็นแกนนำในการก่อตั้งกองทุน โดยอาจประสานงานหรือหารือร่วมกันระหว่างผู้นำจากกลุ่มองค์กรต่างๆ ในพื้นที่มาทำงานร่วมกัน วางกฎเกณฑ์ กติกา ร่วมกัน พร้อมระดมเงินสมทบจากสมาชิก หรืออาจเป็นเงินสมทบในลักษณะอื่น ซึ่งในระยะก่อตั้งอาจไม่ครบทุกหมู่บ้านก็ได้ แล้วย่อยๆ พัฒนาขบวนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น พร้อมประสานงานกับหน่วยงานท้องถิ่นให้มาทำงานร่วมกัน ซึ่ง “ กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน” นั้นควรจะ

1. มีโครงสร้างและการบริหารที่เป็นระบบ
2. มีการกำหนดกฎเกณฑ์ กติกา ที่ชัดเจน
3. มีฐานสมาชิกที่กว้างมากพอ
4. มีการประสานกับองค์กรท้องถิ่น ให้มาทำงานหรือสมทบเงินเข้ากองทุน
5. มีการบริหารงานที่มีส่วนร่วมของสมาชิกและมีความโปร่งใส

2.การเข้าร่วมเป็นสมาชิกนั้นชาวชุมชนจะต้องเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ เพียงเขียนใบสมัครไว้ ณ กองทุนสวัสดิการชาวบ้าน พร้อมสมทบเงินเข้ากองทุนตามวิธีการที่กองทุนกำหนด พอครบหนึ่งเดือนก็นำมาจ่ายให้กองทุน หรือกลุ่มออมทรัพย์ , กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ อาจจัดสรรผลกำไรของกลุ่มมาจ่ายเป็น เงินสมทบแทนสมาชิกก็ได้ รวมทั้งสมาชิกต้องเข้าร่วมกิจกรรมกับกองทุนอย่างสม่ำเสมอ ก็จะได้รับสวัสดิการตามระเบียบของกองทุน

4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่าย

การสร้างเครือข่าย (network) คือการสร้างความร่วมมือหรือพันธมิตรระหว่างกลุ่ม หรือองค์กรตั้งแต่ 2 กลุ่มหรือองค์กรขึ้นไป โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างร่วมกันอย่างจริงจังเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะกำหนดขึ้นมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และได้ประโยชน์ร่วมกัน (จุฑาทิพย์ ภัทราวทและคณะ,2549 :21)

เสรี พงศ์พิศ (2548,197-219) ได้กล่าวถึงการพัฒนาเครือข่ายไว้ดังนี้

1 ประเภทของเครือข่าย มีหลายประเภทขึ้นอยู่กับสมาชิก พื้นที่ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรของเครือข่ายเอง มีการประสานบุคคลที่อยู่ใน ระดับเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ให้มาเชื่อมประสานเป็นเครือข่าย เช่นเครือข่ายเกษตรกร อาจเป็นลักษณะสถาบันเช่นเครือข่ายศูนย์ข้อมูล หรือเป็นเครือข่ายสำหรับบุคคลทั่วไป สถาบันทั่วไป หรือใครก็ได้ที่สนใจในเรื่องหรือประเด็นเดียวกัน

เครือข่ายส่วนใหญ่เกิดขึ้นเพื่อทำให้การสื่อสาร การแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ที่ดีง่ายขึ้น และมีการร่วมมือในเรื่องต่างๆ ได้สะดวกและดียิ่งขึ้น และอีกบางส่วนเป็นพลังในการต่อรองกับอำนาจต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นองค์กรของภาครัฐหรือเอกชน องค์กรทุน หรือองค์กรวิชาการทำให้ได้รับความสนใจและความช่วยเหลือง่ายขึ้น

เครือข่ายจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือในด้านการวิจัย การศึกษา การฝึกอบรม การจัดการทรัพยากร การจัดการตลาด บางเครือข่ายแลกเปลี่ยนทรัพยากรกันเช่น พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ ผลผลิตทางการเกษตรในท้องถิ่นเช่น เครือข่ายยโสธรแลกเปลี่ยนข้าวกับข้าวเหนียวและผลผลิตอื่นๆของ เครือข่ายนครศรีธรรมราช ในบางเครือข่ายยังมีความร่วมมือในทางปฏิบัติอีกหลายเรื่อง เช่นวิจัยร่วมกัน ฝึกอบรมร่วมกัน

2. ลักษณะของเครือข่าย มีลักษณะเฉพาะหรือลักษณะร่วมของทุกเครือข่าย คือ

- 2.1 เป็นกลุ่มองค์กรและหรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์และความสนใจที่ตั้งใจขึ้นร่วมกัน
 - 2.2 เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
 - 2.3 ดำรงอยู่ได้ยาวนานด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่อง
 - 2.4 มีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นร่วมกัน และร่วมรับผิดชอบ
 - 2.5 มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกันและมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน
- รวมทั้งเครื่องมือหรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน

3 . ประโยชน์ของเครือข่าย การสร้างเครือข่ายหรือการทำงานเป็นเครือข่ายเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดพลัง หรือที่เรียกว่าเป็นการทำงานแบบประสานพลัง (synergy) ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ดังนี้

- 3.1 ก่อให้เกิดผลบางอย่างที่ใครคนเดียวทำให้เกิดไม่ได้
- 3.2 ทำการรณรงค์ได้กว้างกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่า
- 3.3 ส่งอิทธิพลต่อคนอื่นในเครือข่ายและนอกเครือข่าย
- 3.4 ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องหรือประเด็นหนึ่ง เพราะมีมุมมองหลายแง่มุมจากหลายคนในองค์กร
- 3.5 ร่วมมือกันทำแบ่งงานกันทำ
- 3.6 ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ แรงบันดาลใจและทักษะต่างๆ
- 3.7 ทำให้เกิดความสามัคคี ให้กำลังใจกัน และช่วยเหลือกันในรูปแบบต่างๆ ในบางกรณีช่วยให้สามารถระดมทุนได้ดี

4. ขั้นตอนการก่อตั้งเครือข่าย มี 8 ขั้นตอนดังนี้

- 4.1 ร่างเป้าประสงค์ (purpose) ให้ชัดเจน เพื่อให้รู้ว่าสาเหตุความเป็นมาของการก่อตั้งเครือข่าย และจะทำอะไร
- 4.2 บอกเป้าหมาย (goals) และวัตถุประสงค์ (objectives)
- 4.3 กำหนดแผนการดำเนินงาน (action plan)
- 4.4 กำหนดกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ขั้นพื้นฐาน
- 4.5 กำหนดกระบวนการในการตัดสินใจ (define decision making process)
- 4.6 เตรียมแผนการสื่อสารระหว่างสมาชิก (communication)
- 4.7 เลือกโครงสร้างการจัดการองค์กร (organizing management)
- 4.8 จัดหาทุนในการดำเนินงาน (secure resources)

แนวทางการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง

- 1 บทบาทการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กร/พันธมิตรเครือข่าย
- 2 โครงสร้างกลไกและระบบการบริหารจัดการเครือข่าย

- 3 การติดตามประเมินผลและป้อนข้อมูลกลับ
- 4 การพัฒนาเครือข่ายให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

5. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research = PAR)

การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หรือ PAR เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่มีการประยุกต์ (Applied research) เพื่อต้องการให้เกิดผลบางสิ่งบางอย่างจากกระบวนการวิจัย (สถาบัน วิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.: 15) โดยมีปรัชญาสำคัญคือ ความเชื่อมั่นในความ สามารถของมนุษย์ ที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เป็ประโยชน์ หาวิธีแก้ปัญหของตนเมื่อถึงคราวที่ตนจะต้องตัดสินใจว่าจะทำ อย่างไร

1 ความหมาย

การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory action research) หรือ PAR คือ การวิจัยค้นคว้าแสวงหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมๆ ต่างกันแต่เพียงว่า PAR มีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา และเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วม ของชุมชน ผู้ร่วมงานทั้งในกระบวนการวิจัยและในการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย (กมล สด ประเสริฐ, 2537: 8)

การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม หรือ “PAR” หมายถึง กระบวนการทาง ประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง ที่บุคคลจำนวนหนึ่งนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและการลงมือกระทำด้วย ตนเองมาปรับปรุง แก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน (พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2540: 31)

การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จึงเป็นแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็น กลุ่มเป้าหมายที่ถูกวิจัยกลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยนั่นเอง โดยการมีส่วนร่วมนี้ จะต้องมิตลอดกระบวนการวิจัย

2 คุณลักษณะเด่น 10 ประการของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR)

การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีลักษณะเด่น 10 ประการ (Guerrero, 1995 อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2540: 35-39) ดังนี้

2.1 เป็นการสร้างความรู้ (Produce knowledge) โดยการผสมผสานระหว่าง ความรู้จากนักวิชาการกับความรู้พื้นบ้าน อุปมาดั่งแม่น้ำจาก 2 สายไหลมาบรรจบกันเป็นสายเดียว ตรงที่บรรจบกันจะเกิดฟองซึ่งเป็นดั่งความรู้ใหม่ เป็นการเรียนรู้ร่วม (Co-generative learning) ซึ่ง

ค่อย ๆ ขยับขยายจากการมีส่วนร่วมเพียงบางส่วนจนเป็นการมีส่วนร่วมเต็มรูปแบบระหว่าง ชาวบ้าน กับนักวิจัย และสร้างความรู้สึกร่วมกัน ผสมผสานทฤษฎีกับการปฏิบัติให้เกิดความรู้ใหม่

2.2 รูปแบบของความรู้ที่ได้จาก PAR เป็นลักษณะปฏิสัมพันธ์ (Interactive) และสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ซึ่งเป็นวิถีชีวิต เป็นความต้องการที่จะเสริมความรู้แก่ตนเองโดยผ่านวิธีการใหม่ เป็นความมุ่งมั่นว่าการค้นพบสิ่งใหม่ หมายถึงการเปิดหนทางใหม่ การเป็น สหวิทยาการ (Interdisciplinary) ไม่ใช่จากการเรียน แต่จากการปฏิบัติ เป็นผลของการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง และทำงานเป็นระบบร่วมกันกับผู้อื่น

2.3 แ่ทำความเข้าใจกันเท่านั้นยังไม่พอ PAR ยังทำความเข้าใจนั้นออกมาเป็นรูปธรรม เป็นการสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติ และสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติ จึงเท่ากับเป็นการทบทวนความคิด หรือสะท้อนความคิดของตนเอง แล้วนำไปลงมือปฏิบัติ (Direct act)

2.4 การลงมือปฏิบัติความรู้ หรือใช้ความรู้ลงสู่การปฏิบัติ (Practical) ที่เน้นการขุดประเด็นปัญหาที่สำคัญและเป็นจริงของท้องถิ่นซึ่งเท่ากับเป็นการให้การศึกษาแก่ผู้ใหญ่ในท้องถิ่น โดยวิธีการเรียนที่ไม่เน้นความรู้ที่เป็นทฤษฎีและเน้นการวิเคราะห์วิจารณ์ ซึ่งเกี่ยวกับความคิดนี้ วิกนารัจา (Wignaraja, 1991 อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ งามสุด, 2540: 36) ได้ชี้ให้เห็นว่า ขณะที่สถาบันที่เป็นทางการเริ่มอ่อนด้อยและลดความสำคัญลง และโครงสร้างของคนชั้นสูงได้สูญเสียหรือตัดขาดความเกี่ยวข้องกับคนยากจนส่วนใหญ่ไปนั้น PAR จะเป็นองค์กรขึ้นพื้นฐานระดับติดดิน (Grass root) ที่ให้โอกาสแก่คนชายขอบของกระบวนการพัฒนาได้สามารถดำรงอยู่และพัฒนาบทบาทของตนเองได้

2.5 PAR เป็นกระบวนการเบ็ดเสร็จ (Inclusive) ที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยการสร้างความรู้จากวิธีการและความรู้ที่มีอยู่ โดยไม่พยายามแยกหรือจำกัดขอบเขตสิ่งใด ทุกความคิดเห็นจะได้รับการรับฟังและยอมรับ เป็นการให้โอกาสทุกคนได้เรียนรู้ (Learning for all) ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของ PAR

2.6 กระบวนการทาง PAR เป็นสิ่งมีชีวิต มีชีวิต รูปร่าง (Organic) เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ไม่มีเวลาจำกัด เป็นรูปแบบเปิดที่ไม่สามารถกำหนดแผนการล่วงหน้า ไม่สามารถทำนายผลล่วงหน้าได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาตามกระแสที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน และเลื่อนไหลไปตามความขึ้นลงของสถานการณ์ โดยไม่มีทฤษฎีตายตัว ไม่มีกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ หรืออุดมการณ์เป็นกรอบกำหนด

PAR เป็นการนำเสนอการเปลี่ยนจุดเน้น จากข้อสรุปและผลของการวิจัยมาเป็นการเน้นที่กระบวนการและบริบทแทน นักวิจัยภายนอกจำเป็นต้องมีความรู้และมีความผูกพันต่อกลุ่มชาวบ้าน รวมทั้งความสนใจของเขา หากไม่แล้วจะไม่สามารถสร้างความเชื่อถือไว้วางใจให้เกิดขึ้นได้ใน PAR นักวิจัยภายนอกจึงเป็นแค่ผู้บริการ ผู้ช่วยเหลือ (Facilitator) มากกว่าเป็นผู้ควบคุมหรือผู้กำหนดโครงการวิจัย (Forester & Ward, 1992 อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ งามสุด, 2540: 38)

2.7 สร้างความตระหนักถึงความเป็นตัวของตัวเอง (Self-awareness) โดย PAR จะช่วยประชาชนให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง พัฒนาอัตมโนทัศน์ (Self-concept) ของประชาชน แม้คนที่ยากจนก็สามารถมีสิทธิมีเสียงได้ แมคไควร์ (Mcquire, 1987 อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ งามสุต, 2540: 38) เน้นเป้าหมายของ PAR ที่จะปรับปรุงความเป็นมนุษย์ของคน (Re-humanizing) ซึ่งหมายถึงการที่บุคคลค้นพบอิสรภาพภายในของตนเอง เรียนรู้ที่จะฟังและแลกเปลี่ยนความคิด เรียนรู้ที่จะปลดปล่อยตนเองจากความกลัว ปลดปล่อยจากข้อสรุปที่กำหนดไว้ล่วงหน้าและปลดปล่อยจากกฎเกณฑ์ข้อตัดสินใจที่เพิกเฉยต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เพียงเสรีภาพเท่านั้นที่จะเกิดขึ้น แต่มันยังจะช่วยให้คนสามารถมีพลังที่จะให้ความชุ่มชื้นแก่ชีวิตของตนเองและแก่ผู้อื่น พลังนี้จะทำให้ทุกคนที่ต่อสู้ดิ้นรนเพื่อชีวิตที่ดีกว่าประสบความสำเร็จ หากประชาชนเรียนรู้ที่จะตีราคาค่าประสบการณ์ของตนเองแล้ว เขาจะมีความเชื่อมั่นและกล้าที่จะให้คุณค่าแก่ประสบการณ์ของผู้อื่น การให้เกียรติ นับถือซึ่งกันและกันจะเกิดขึ้น ผ่านกระบวนการร่วมมือ ผ่านความใส่ใจที่มีให้แก่กัน และผ่านความรัก ความอาทร (Reason, 1988 อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ งามสุต, 2540: 38) ดังนั้น นักวิจัย PAR จึงต้องเล็งพ่วงถึงกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ที่จะให้ได้มาซึ่งคำตอบเพียงอย่างเดียว แต่ควรนึกถึงการสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นในประชาชนที่เราทำงานด้วย ให้เขาสามารถรู้จักตัวเอง สะท้อนตัวเองออกมา โดยการยอมรับการวิจารณ์อย่างตรงไปตรงมา เพราะการที่เราค้นหาตัวเองพบ จะทำให้เราสามารถยอมรับผู้อื่นได้ ทำและคิดสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะของกลุ่มของพวกเขา มากกว่าตัวเองคนเดียว นั่นก็คือ บุคคลและกลุ่มจะเกื้อหนุนกันในการเรียนรู้ และการร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงสังคมของเขา

2.8 สังคมนิเวศน์ (Ecological society) ชุมชน (Community) เป็นแหล่งที่สำคัญที่สุดที่บุคคลจะสามารถโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของตนเข้าด้วยกันในการวางแผนที่จะควบคุมเป้าหมายชีวิตของตน โดย PAR จะช่วยสร้างสังคมนิเวศน์ (Ecological society) ที่คนในชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยกัน สัมเลิกระบบเจ้านาย สร้างความผสมผสานกลมกลืนระหว่างมนุษยชาติกับธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ให้เกิดขึ้นใหม่ สังคมนิเวศน์จะเกิดขึ้นได้ จะต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกสังคม ในลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยที่เท่าเทียมกันเท่านั้น

2.9 PAR เป็นการมองอนาคต (Future oriented) ดังนั้นนักวิจัย PAR จะต้องรู้วิธีการสร้างฉากสำหรับการเรียนรู้ในชุมชน การจัดการในลักษณะที่ไม่มีการจัดทำโปรแกรมล่วงหน้าสำเร็จรูปหรือตายตัว การทำให้เกิดการช่วยตนเองของชุมชน การสร้างแนวทางสำหรับการกระทำ แนวทางปฏิบัติที่ไม่เคยมีอยู่ก่อน การทบทวนการปรับเปลี่ยนการปรับปรุงระบบที่เขาเป็นสมาชิกอยู่ การพัฒนาตัวอย่างโครงสร้าง หรือภาพลักษณ์ที่จะประติดประต่อให้เกิดอนาคตที่ต้องการเหล่านี้เป็นต้น

2.10 PAR มองโลกในแง่ดี (Optimistic) ตามหลักการพื้นฐานของแนวคิดปลดปล่อยที่เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนสามารถที่จะจัดการเรื่องต่างๆ ในสังคมของเขาได้ ซึ่ง PAR เป็นวิธีการที่จะส่งเสริมศักยภาพด้านนี้ของบุคคล

PAR เชื่อว่า อิสรภาพของมนุษย์มีความสำคัญที่สุด และมนุษย์มีสิทธิและอำนาจที่จะแสวงหาอิสรภาพแก่ตัวเองด้วยการปลดปล่อยตนเอง (Self-emancipation) และการ ปลดปล่อยที่แท้จริงจะได้มาจากการที่ทุกคนมีส่วนร่วม ซึ่งจะนำไปถึงการสร้างสังคมใหม่ที่ ประชาชนทุกคนเป็นผู้กระทำโดยอาศัยความรู้ที่เขาสร้างขึ้นเอง (พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2540: 39)

3 ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน (ปาริชาติ วัลย์เสถียรและคนอื่นๆ, 2543 : 111-112)

1 ระยะก่อนทำการวิจัย ซึ่งได้แก่ การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน และการเผยแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน

2 ระยะของการทำวิจัย ซึ่งได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน การคัดเลือกและฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น การออกแบบการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน

3 ระยะการจัดทำแผน ซึ่งได้แก่ การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม

4 ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ

5 การติดตามและประเมินผลเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

โดยที่กิจกรรมการติดตามและประเมินผลเป็นขั้นตอนสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ดังนั้น จึงจำเป็นต้องทบทวน/ทำความเข้าใจถึงวิธีการประเมินผล ที่ใช้ในการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้

4 การประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม

การประเมินผลเป็นกิจกรรมที่จำเป็นและขาดไม่ได้ในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งการประเมินผลโดยทั่วไปมักจะหมายถึงการประเมินผลสำเร็จของโครงการ วิจัย แต่เนื่องจากการวิจัยนี้มีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการประเมินหรือวัดคุณภาพชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตจากทัศนะของประชาชนเอง และใช้กระบวนการสร้าง ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้แก่ประชาชน การประเมินผลในการวิจัยนี้ จึงหมายถึง การประเมิน/วิเคราะห์ศักยภาพประชาชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยมีเป้าหมายเพื่อดูการเรียนรู้/กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของชุมชน

1. วิธีการประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม

โดยทั่วไปมักจะเข้าใจกันว่าการประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมใช้วิธีการเชิงคุณภาพและเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการแบบไม่เป็นทางการ แท้จริงแล้วการประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมมีหลายวิธี สามารถใช้ได้ทั้งวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลสนาม การใช้ข้อมูลเอกสาร การจัดกลุ่มสนทนา การอภิปราย ตลอดจนการสร้างขบวนการเคลื่อนไหว แบบต่างๆ นอกจากนี้ยังแบ่งวิธีการประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมได้ตามบทบาทของผู้เข้าร่วมด้วย (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคนอื่นๆ, 2543: 563-564) ซึ่งวิธีการประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมตามบทบาทของผู้เข้าร่วม มี 2 วิธี ดังนี้

1) ประเมินผลโดยประชาชนกลุ่มเป้าหมายของโครงการ เป็นการประเมินโดยประชาชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของโครงการ ซึ่งเป็นผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงจากโครงการ วิธีการนี้จะทำให้ประชาชนเกิดการดำเนินงานในรูปกลุ่ม ช่วยให้ประชาชนเข้าใจสถานการณ์และเสริมสร้างประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาของตนเองด้วย

2) ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินร่วมกับบุคคลภายนอก วิธีการนี้ดำเนินการโดยให้ตัวแทนประชาชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคณะผู้ประเมินซึ่งเป็นบุคคลภายนอก ซึ่งการมีส่วนร่วมในลักษณะนี้มีข้อจำกัดในแง่ที่ว่าประชาชนและนักวิชาการมีความแตกต่างกันมากในเรื่องระดับการศึกษา ศัพท์ที่นักวิชาการใช้อาจสร้างความงุนงงให้กับประชาชน ทั้ง 2 ฝ่ายต้องมีการปรับตัวค่อนข้างมาก

2. เทคนิคการประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม

แจ็กสัน (Jackson, 1998 อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียรและคนอื่นๆ, 2543: 571-574) ได้เสนอเทคนิคและเครื่องมือในการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมไว้หลายวิธี ได้แก่

-เทคนิคทั่วไป ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสัมภาษณ์ด้วยคำถามเปิด การจัดประชุม การใช้กลุ่มสนทนา การใช้กรณีศึกษา

-เทคนิคการประชุม เป็นวิธีการเสริมสร้างบรรยากาศเรียนรู้ร่วมกันได้เป็นอย่างดี เหมาะสำหรับการประชุมที่มีผู้ร่วมจากหลายฝ่าย

-เทคนิคสนาม สามารถใช้เทคนิคการประชุมแบบต่างๆ ได้ และยังมีเทคนิคการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และที่สำคัญคือ การสนทนากลุ่มย่อย

-เทคนิคการประเมินตนเอง ใช้ได้ทั้งเทคนิคการประชุมแบบต่างๆ และ PRA แต่เน้นที่การดูแลพัฒนาการของชุมชน

-เทคนิคเชิงวัฒนธรรม อาจพิจารณาใช้การสื่อสารแบบดั้งเดิม ประเพณี-วัฒนธรรมหรือสื่อต่างๆ

3. การประเมินศักยภาพ

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2544: 72-73) ได้ศึกษาการ
สร้างการพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและการพัฒนาสังคม ในชุมชน 8 ลักษณะพื้นที่ และทำการประเมิน
ศักยภาพประชาชนในการสร้างและพัฒนาตัวชี้วัด โดยกำหนดระดับศักยภาพประชาชนออกเป็น 3
ระดับ คือ

3.1 ประชาชนมีศักยภาพเพียงพอ เป็นประชาชนที่พร้อมและทำความเข้าใจ กับ
กระบวนการศึกษาและยอมรับในระดับที่จะนำตัวชี้วัดไปใช้ประโยชน์

3.2 ประชาชนกำลังพัฒนาศักยภาพ หมายถึงประชาชนที่ยังไม่เข้าใจ
กระบวนการศึกษาอย่างถ่องแท้ แต่ยินดีให้ความร่วมมือ และ

3.3 ประชาชนยังไม่เข้าใจกระบวนการศึกษา หมายถึงประชาชนที่ยังไม่
ยอมรับกระบวนการสร้างตัวชี้วัดว่าจะเป็นประโยชน์อย่างไรต่อชุมชนและตนเอง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เพราะ
เป็นเทคนิคที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ทั้งฝ่ายผู้วิจัยและประชาชน ผู้วิจัยไม่ได้เป็นผู้สังเกตการณ์ (Passive
observer) เท่านั้น แต่มีบทบาทเชิงรุก (Proactive) ในฐานะเป็นผู้กระทำด้วย เพราะจะเป็นผู้ใส่
Intervention เข้าไปในชุมชนที่ศึกษาการวิจัย ต่างจากการวิจัยแบบเดิมๆ (Conventional research) ที่
ผู้วิจัยจะตั้งสมมติฐานไว้ล่วงหน้า แต่ในการศึกษานี้เป็นการเรียนรู้จากกิจกรรมที่ผู้วิจัยและประชาชนใน
พื้นที่ศึกษาร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งเมื่อสิ้นสุดการวิจัยแล้ว ผลการศึกษาจะเป็นการระบุจากสถานการณ์ที่
เกิดขึ้นจริง (Empirical evidence) ว่าเงื่อนไขอะไรบ้างจะนำไปสู่ผลที่เกิดขึ้น

สรุป การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยประเภทหนึ่ง ใช้กระบวนการปฏิบัติอย่างมี
ระบบ โดยผู้วิจัยและผู้เกี่ยวข้องที่มีส่วนร่วมในการปฏิบัติและวิเคราะห์หาคำอธิบายผลการปฏิบัติงาน
มักจะใช้การวิจัยประเภทนี้เพื่อมุ่งแก้ปัญหาหรือเพื่อพัฒนางาน นำผลการวิจัยมาใช้อย่างทันทีกับกลุ่มที่
ทำการศึกษา ผลของการวิจัยไม่สามารถนำไปอ้างอิงกับกลุ่มอื่น ๆ ได้ นอกจากรูปแบบของการวิจัย
ซึ่งได้แก่การใช้วงจร 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การลงมือปฏิบัติ การสังเกต การสะท้อนผลการ
ปฏิบัติ มีวิธีการดำเนินการต่อเนื่องไปสู่การปรับเปลี่ยนเข้าสู่วงจรใหม่จนกว่าจะได้ข้อสรุปที่แก้ปัญหาได้
จริงหรือพัฒนาสภาพการณ์ที่ศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์
ข้อมูลมีลักษณะคล้ายกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ยกเว้นผลสรุปการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะต้องนำผลมาจากการ
ปฏิบัติเท่านั้น

6. เทคนิคการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน

หลักสำคัญของการพัฒนาเพื่อให้เกิดผลสำเร็จที่ยั่งยืน หัวใจสำคัญคือ “การมีส่วนร่วม
ของชุมชน” ทั้งนี้แนวทางดังกล่าวได้ดำเนินการมาแล้ว 20 ปี ผลของการพัฒนาแม้จะไม่ได้สามารถ
ดำเนินการสำเร็จสมบูรณ์ 100 % แต่ผลลัพธ์ของการดำเนินงานที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้

สะท้อนให้ทุกฝ่ายได้เน้นภาพความยั่งยืนของการพัฒนา ตัวอย่างเช่น ประชาคมอีกเมืองน่าน การพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มอ้อมทรัพย์ตำบลคลองเป๊ะ อำเภอนะจะ จังหวัดสงขลา หรือการพัฒนาของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมอินทรีย์แปลง จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

รวมทั้งการจะพัฒนาเพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดีส่วนหนึ่ง มีหลักประกันสุขภาพส่วนหนึ่ง แนวทางการพัฒนาที่ได้ยึดเป็นนโยบายการปฏิบัติมากกว่า 20 ปี คือ การสร้างระบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดูแลสุขภาพของตนเอง ภายใต้กลยุทธ์ของการสาธารณสุขมูลฐาน ดังนั้นผลงานและสถานสุขภาพของประชาชนที่ได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น จนเป็นที่ประจักษ์ จึงเป็นคำตอบที่ยืนยันได้ว่า “การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ หัวใจของการพัฒนา” อย่างแท้จริง

แนวทางการสร้างการมีส่วนร่วม

กระบวนการที่นำมาใช้เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในกระบวนการพัฒนา มีหลายวิธีซึ่งในปัจจุบันวิธีการที่นำมาใช้เผยแพร่หลาย มีดังนี้

1. การใช้เทคนิคการอบรม ประชุมเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเทคนิคที่นิยมใช้แพร่หลาย มีหลายวิธี อาทิเช่น

1.1 เทคนิคการประชุมระดมแนวคิดเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference = F.S.C.)

วัตถุประสงค์

1. ร่วมทำความเข้าใจสถานการณ์ในอนาคตและปัจจุบัน ซึ่งมีความเชื่อมโยงและมีผลกระทบต่ออนาคต
2. เพื่อเสนอภาพรวมของสถานการณ์ปัจจุบัน
3. เพื่อร่วมกันเสนอและลงมติในการมีวิสัยทัศน์ของอนาคตร่วมกัน พร้อมกับการสร้างพันธสัญญาที่จะร่วมกันพัฒนาไปสู่วิสัยทัศน์ดังกล่าว
4. เพื่อรวบรวมแนวคิด ความเข้าใจ ข้อมูลพื้นฐาน แผนปฏิบัติการที่จะใช้ในการสร้างอนาคตร่วมกัน

ผลลัพธ์ที่ได้จากการประชุมระดมแนวคิดเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน

1. เข้าใจปัจจัย องค์ประกอบเหตุการณ์ในอดีตที่มีผลต่อสภาพปัจจุบันและแนวโน้มที่มีผลกระทบต่ออนาคต
2. ทุกคนเห็นภาพรวมเป็นภาพเดียวกัน เกิดวิสัยทัศน์ในอนาคตร่วมกันที่เต็มไปด้วยความหวังและพันธสัญญา
3. ทุกคนเกิดความตระหนักได้แลกเปลี่ยนแนวความคิดใหม่ ๆ เป็นการขยาย

เครือข่าย การสร้างสัมพันธภาพที่ดี เข้าใจและเห็นคุณค่าซึ่งกันและกัน ความคิดถูกระดมมาจากทุกคน และตระหนักถึงการที่จะร่วมมือกันทำงาน โดยมีจุดมุ่งหมายปลายทาง และมีผลงานที่ชัดเจน

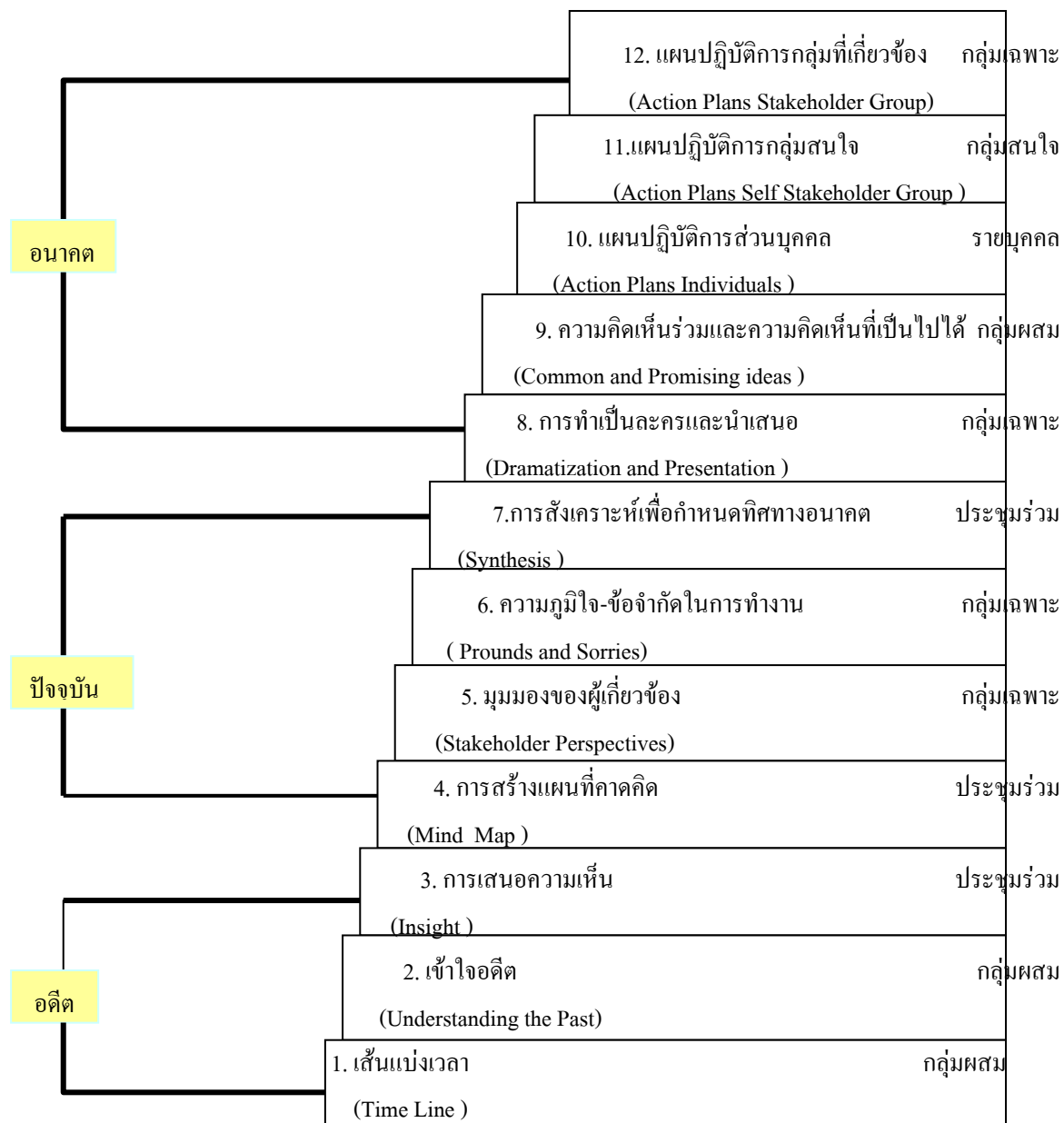
ลักษณะการประชุม

การประชุม F.S.C เต็มรูปแบบจะใช้เวลา 2 – 3 วัน จำนวนคนที่พอเหมาะ ประมาณ 50 – 60 คน ถ้าผู้เข้าร่วมประชุมน้อยเกินไป ความหลากหลายทางความคิดและประสบการณ์ก็จะน้อย ถ้าคนมากเกินไปจะทำให้ใช้เวลานาน ควบคุมได้ยาก การบริหารจัดการประชุมไม่สะดวก วิทยาการดูแลกระบวนการได้ไม่ทั่วถึง

กระบวนการ F.S.C ประกอบด้วยองค์ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่

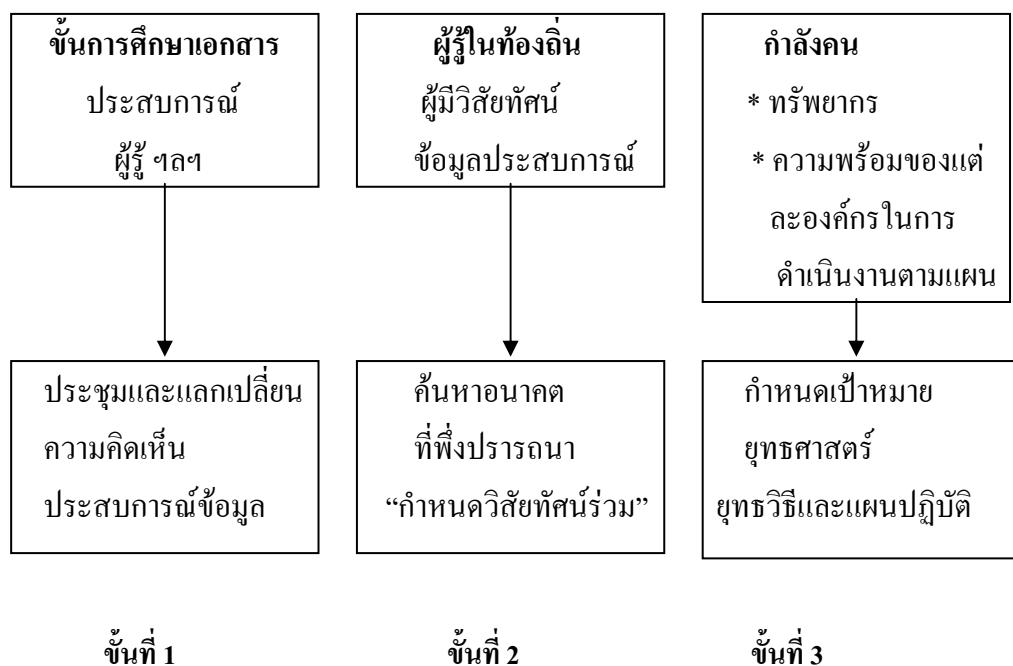
1. การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับสถานการณ์และแนวโน้มในปัจจุบัน
2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์สภาพสถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อความเข้าใจในทิศทางและปัจจัยที่มีอิทธิพลในประเด็นหลักของการประชุม
3. การสร้างจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนาในประเด็นหลักของการประชุม เพื่อร่วมกันกำหนดความคิดเห็นร่วมและสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตร่วมกัน ทั้งนี้โดยมีแผนภูมิการจัดกระบวนการดังนี้

แผนภูมิกระบวนการเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน

ภาพประกอบที่ 3 แผนภูมิกระบวนการเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน

โดยสรุป FSC มีขั้นตอนกระบวนการสำคัญดังแผนภูมิแสดงลักษณะการประชุม FSC ดังนี้

1.2 เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (Appreciation Influence Control = A-I-C)

ความสำคัญของกระบวนการ A-I-C

การพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การเปิดโอกาสให้บุคคลและผู้แทนขององค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนหรือองค์กรของท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และรับผิดชอบในการกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชน ร่วมตัดสินใจในอนาคตของชุมชน ร่วมดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาและร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น กระบวนการ A-I-C จะช่วยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ ร่วมสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน สร้างการยอมรับ รับผิดชอบต่อพื้นฐานสมาชิกชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและเกิดความภาคภูมิใจในผลงานที่ตนมีส่วนร่วม กระบวนการพัฒนาชุมชนจึงเกิดความต่อเนื่องและก่อให้เกิดความสำเร็จสูงจากประสบการณ์ในการพัฒนามีข้อสรุปที่ได้จากการนำเอากระบวนการประชุมนี้มาใช้ซึ่งพบว่า

(1) กระบวนการ A-I-C ช่วยให้ประชาชนและกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม มีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

(2) การวางแผนแบบมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ประชาชนโดยเฉพาะผู้รู้ กลุ่มคนจน ผู้ด้อยโอกาส ผู้หญิง และเยาวชน เข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด กำหนดแนวทางการพัฒนา และจัดสรรทรัพยากร การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และเสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน

(3) ประชาชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของทั้งกิจกรรมโครงการผลของการพัฒนาและความเป็นเจ้าของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดควมมีพลัง รู้ถึงศักยภาพพึ่งตนเอง

(4) องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนเรียนรู้ที่จะเข้าร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างประสานสอดคล้อง

ขั้นตอนการจัดอบรมด้วยเทคนิค : A-I-C

A คือ ขั้นตอนการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้ผู้เข้าประชุมทุกคน แสดงความคิดเห็น รับฟัง และหาข้อสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์เป็นประชาธิปไตย ยอมรับในความคิดเห็นของเพื่อสมาชิก โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงความคิดเห็น และแบ่งเป็น 2 ส่วน

A1 : การวิเคราะห์สภาพการณ์ของหมู่บ้าน ชุมชน หรือตำบลในปัจจุบัน

A2 : การกำหนดอนาคตหรือวิสัยทัศน์ อันเป็นภาพพึงประสงค์ในการพัฒนาว่าต้องอย่างไร โดยการวาดภาพมีความสำคัญ คือ

(1) การวาดภาพจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมสามารถสร้างจินตนาการคิด วิเคราะห์จนสรุปมาเป็นภาพและช่วยให้ผู้ไม่ถนัดในการเขียนสามารถสื่อความหมายได้

(2) ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมคิดและพูด เพื่ออธิบายภาพซึ่งตนเองวาด นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมอื่น ๆ ได้ซักถามข้อมูลจากภาพ เป็นการเปิดโอกาสให้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนและกระตุ้นให้คนที่ไม่ค่อยพูดให้มีโอกาสพูด นำเสนอ

(3) การรวมภาพของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นการรวมภาพของกลุ่มจะช่วยให้มีความง่ายต่อการรวบรวมแนวคิดของผู้เข้าประชุม และสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของภาพ (ความคิด) และมีส่วนร่วมในการสร้างภาพพึงประสงค์ของกลุ่ม

(4) จะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการประชุมให้มีความสุข และเป็นกันเอง ในบางครั้งผู้เข้าร่วมประชุมมักมองว่าการวาดภาพเป็นกิจกรรมสำหรับเด็ก ดังนั้น วิทยากรกระบวนการจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจ และนำเกมต่าง ๆ การวางแผน การละลายพฤติกรรมกลุ่ม หรือวาดภาพเพื่อเป็นการแนะนำตัวเอง หรือวาดภาพสิ่งที่ตนเองชอบ ไม่ชอบ มาใช้อุ่นเครื่องเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมเข้าร่วมประชุม

ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence : I)

คือ ขั้นตอนการหาวิธีการและเสนอทางเลือกในการพัฒนา ตามที่ได้สร้างภาพพึงประสงค์ หรือที่ได้ช่วยกันกำหนดวิสัยทัศน์ไว้ (A2) เป็นขั้นตอนที่จะต้องช่วยกันหามาตรการ วิธีการ และค้นหาเหตุผลเพื่อกำหนดทางเลือกในการพัฒนา กำหนดเป้าหมาย กำหนดกิจกรรม และจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมโครงการ โดยแบ่งเป็น 2 ช่วง

1 : การคิดกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามภาพพึงประสงค์

2 : การจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม โครงการ โดย

- (1) กิจกรรมหรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่นทำเองได้
- (2) กิจกรรมหรือโครงการที่บางส่วนต้องการความร่วมมือ หรือสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่ร่วมทำงานสนับสนุนอยู่
- (3) กิจกรรมหรือโครงการที่หมู่บ้าน ชุมชน หรือตำบลไม่สามารถดำเนินการได้เอง ต้องขอความร่วมมือ เช่น การดำเนินการจากแหล่งอื่นทั้งภาครัฐและเอกชน

3. ขั้นตอนการสร้างแนวทางปฏิบัติ (Control : C)

คือยอมรับและทำงานร่วมกันโดยนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มาสู่การปฏิบัติ และจัดกลุ่มผู้ดำเนินการซึ่งจะรับผิดชอบโครงการ โดยมีขั้นตอนกิจกรรมประกอบด้วย

C1 : การแบ่งความรับผิดชอบ

C :2 การตกลงในรายละเอียดของการดำเนินงาน จัดทำแผนปฏิบัติการนอกจากนี้ผลรับที่ได้จากการประชุมคือ

- (1) รายชื่อกิจกรรม หรือโครงการที่กลุ่ม องค์กรชุมชนดำเนินการได้เอง ภายใต้ความรับผิดชอบและเป็นแผนปฏิบัติการของหมู่บ้าน ชุมชน
- (2) กิจกรรม โครงการที่ชุมชนหรือองค์กรชุมชน เสนอขอรับการส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐที่ทำงานหรือสนับสนุนชุมชน
- (3) รายชื่อกิจกรรมโครงการที่ชาวบ้านต้องแสวงหาทรัพยากรและประสานความร่วมมือจากภาคีความร่วมมือต่าง ๆ ทั้งภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

รายละเอียดขั้นตอนกระบวนการ A-I-C กับประสบการณ์ที่นำไปใช้ขั้นเตรียมการได้แก่

1. การศึกษาชุมชน เพื่อให้ทราบประวัติการพัฒนา โดยสร้างทางสังคม ปักจักษ์พื้นฐานแหล่งทรัพยากรของหมู่บ้าน โดยอาศัยข้อมูลที่มีอยู่แล้วในรายงานการสำรวจของราชการ การพูดคุยกับชุมชนและการสำรวจ
2. การคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ประมาณ 30 – 50 คน โดยการสอบถามกลุ่มต่าง ๆ และผู้นำของหมู่บ้าน
3. การชี้แจงวัตถุประสงค์ต่อผู้นำและกรรมการหมู่บ้าน และขอความเห็นในการจัดการประชุม ให้สะดวกราบรื่นทุกฝ่าย
4. การเตรียมตัวของผู้นำการประชุม เพื่อดำเนินการประชุมให้ราบรื่น
5. การเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการประชุม ได้แก่ สถานที่ อุปกรณ์ เครื่องเขียน การจดบันทึกต่าง ๆ

ขั้นตอนจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการตามกระบวนการ A-I-C

2. การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมหรือการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม

(Participatory Rural Appraisal :PRA)

2.1 การประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม(Participatory Rural Appraisal :PRA)

เทคนิค PRA เป็นเทคนิคที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพในหลายโครงการที่ผ่านมา ช่วยในการวิเคราะห์และวางแผนกิจกรรมให้มีประสิทธิภาพ ใช้วิธีการสำรวจข้อมูลโดยจะไปคลุกคลีกับคนในชุมชน ตลอดจนกลุ่มคนด้อยโอกาสในสังคม เพื่อให้ได้ข้อมูลจากทุกกลุ่ม และมีความครอบคลุมไปถึงเรื่องของวัฒนธรรมและความเชื่อ ตลอดจนทางเลือกในการพัฒนา หลักการ PRA จะมีดังนี้ คือ

1. การเรียนรู้จากชาวบ้าน เป็นการเรียนรู้โดยตรงทั้งทางเทคนิคและสังคม ศึกษามุมมองของชุมชนที่มีต่อปัญหาหรือการพัฒนา ตลอดจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน
2. การเรียนรู้อย่างรวดเร็ว ทันเหตุการณ์ ต้องเรียนรู้ความจริงที่เกิดขึ้น มีการทำให้ข้อมูลมีความตรง (Validity) และเชื่อถือได้ (reliability) มีการถามซ้ำ เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ไม่ยึดติดรูปแบบและวิธีการที่ตายตัว
3. ลดความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการที่ใช้สมมติฐานของตนเองเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจชุมชน

การที่รู้ที่ผิดพลาดเกิดจากการที่ผู้คนมีสมมติฐานอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อนแล้ว สิ่งนี้ทำให้เกิดผิดพลาดได้ กระบวนการ PRA จะยึดหลักการฟัง พูดน้อย เมื่อความกระจ่างชัด การเก็บข้อมูลต้องพูดคุยกับคนทุกกลุ่ม เพื่อเรียนรู้ปัญหาที่แท้จริงอย่างรอบคอบ

4. การจัดความสมดุลย์ โดยต้องเรียนรู้ว่า เรื่องใดมีประโยชน์ และคุ้มค่ากับการที่เราทุ่มเทศึกษา เรียนรู้ให้เหมาะสมกับเวลาที่เสียไป

5. การตรวจสอบความถูกต้อง มีการตรวจสอบข้อมูลเดียวกันในกลุ่มคนหลากหลาย เพื่อความถูกต้องของข้อมูล
6. เก็บข้อมูลจากคนทุกกลุ่มที่มีความแตกต่างกัน จะทำให้ข้อมูลได้จากทุกกลุ่ม
7. ให้ชุมชนเป็นผู้ทำการศึกษาสภาพการณ์ด้วยตนเอง โดยบทบาทขององค์กรภายนอกจะเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวก
8. มีการเรียนรู้ระหว่างกัน ชุมชนกับผู้ทำการศึกษาหรือระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยกันเอง
9. ไม่ยึดหลักเกณฑ์ตายตัว การปฏิบัติต้องยึดหลักหลักการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ โดยสรุป หลักการของ PRA เป็นลักษณะของการร่วมกันกับชุมชนในการวิเคราะห์

ข้อมูล มีการแลกเปลี่ยนมุมมองเป็นการส่งเสริมความร่วมมือของชุมชน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และมีการถ่ายทอดสืบต่อโดยจะตั้งว่า ประเด็นที่จะศึกษาจะเป็นเรื่องของลักษณะทางกายภาพโดยทั่วไป ประชากร และเศรษฐกิจ ตลอดจนการศึกษา วัฒนธรรม ความต้องการทางด้านสุขภาพอนามัย และอื่น ๆ

ขั้นตอนการประเมินชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA)

หลักการที่สำคัญที่สุดของการศึกษาชุมชนหรือศึกษากลุ่มเป้าหมาย โดยวิธีนี้คือการให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในกระบวนการศึกษา ผู้จัดต้องพยายามที่จะสอดแทรก หรือชักจูงให้น้อยที่สุด ควรปล่อยให้ชาวบ้านที่ร่วมกิจกรรมได้แสดงความคิดเห็นสูงสุด การศึกษาชุมชนด้วยวิธีนี้โดยทั่วไปแล้วจะใช้กลุ่มเป้าหมาย 6-10 คน ถ้ากลุ่มเป้าหมายมีจำนวนมากเกินไป จะทำให้สับสนและควบคุมประเด็นได้ยาก แต่ถ้ากลุ่มเป้าหมายมีจำนวนน้อยเกินไป ก็จะขาดการยืนยันและตรวจสอบข้อมูลซึ่งกันและกัน จุดเด่นของวิธีการนี้คือ ชาวบ้านที่มาร่วมกิจกรรมไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีความรู้หนังสือ และแม้แต่ผู้ไม่สามารถสื่อสารภาษาพูดกับผู้จัดได้ ก็ยังสามารถใช้วิธีการนี้ได้ โดยมีผู้ที่คอยอธิบายประเด็นให้ชาวบ้านเข้าใจ

การทำกิจกรรมประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การกำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษา ผู้ทำการศึกษาจะต้องกำหนดประเด็นปัญหาที่ต้องการจะศึกษาไว้ก่อนการทำกิจกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการตั้งคำถามขณะดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมาย
2. ขึ้นลงมือปฏิบัติกิจกรรม ในขั้นตอนนี้ต้องมีการคัดเลือกและการสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายก่อน โดยวิธีการแนะนำตัวหรือวิธีการอื่น ๆ ตามความเหมาะสม แล้วจึงเชิญชวนให้เข้าร่วมกิจกรรม
3. เริ่มสนทนาและสำรวจข้อมูลพื้นฐาน จัดทำแผนที่ ซึ่งแสดงถึงลักษณะการตั้งบ้านเรือน ชักชวนให้ทำแผนที่หมู่บ้านอย่างง่าย ๆ ลงในกระดาษที่เตรียมไว้ ต่อจากนั้นผู้เก็บข้อมูลจะเริ่มเก็บข้อมูลตามที่กำหนดไว้ให้กลุ่มเป้าหมาย ใช้แผนที่และอุปกรณ์ที่เตรียมไว้เป็นสื่อการให้ข้อมูล

4. การจดบันทึกข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมควรได้รับการจดบันทึกไว้ทันที มิฉะนั้นจะเกิดการสูญหาย เพราะในกระบวนการทำกิจกรรมจะมีการเคลื่อนไหวของข้อมูลอยู่ตลอดเวลา

5. การตรวจสอบข้อมูล สามารถทำได้ทันทีในขณะที่กิจกรรมกำลังดำเนินอยู่ เพราะในกระบวนการของวิธีการนี้ ผู้ให้ข้อมูลจะแสดงความคิดเห็นต่อข้อมูลที่เพื่อนในกลุ่มให้อยู่ตลอดเวลาจึงถือว่าการตรวจสอบข้อมูลเป็นการตรวจสอบโดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเอง

6. ประเด็นที่จะศึกษาจะเริ่มจากประเด็นที่เป็นรูปธรรม เช่น แผนที่ที่ตั้งแต่ครัวเรือนจำนวนสมาชิก ฯลฯ แล้วค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นประเด็นที่เป็นนามธรรมขึ้นเรื่อย ๆ เช่น ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ในชุมชน เป็นต้น

7. พยายามส่งเสริมและจัดเวทีให้ชาวบ้านที่มาทำกิจกรรมได้อภิปราย ถกเถียง หรือแก้ไขข้อมูลอยู่เรื่อย ๆ เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลอีกวิธีหนึ่ง

8. วิธีการนี้จะได้ผลดีขึ้น ถ้ากิจกรรมดังกล่าวสามารถนำไปสู่การอภิปราย เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหาและลงมือทำจริง ๆ

9. พยายามหลีกเลี่ยงการใช้เทคนิคที่ยุ่งยากต่อการสร้างความเข้าใจ พยายามหาวิธีการที่ใช้เพื่อการสื่อความหมายให้เข้าใจได้ง่าย โดยเป็นวิธีการที่เหมาะสมในแต่ละชุมชนหรือแต่ละกลุ่มประชาชนที่เข้าร่วม

กิจกรรมหลักใน PRA

1. การจัดทำแผนที่ (Participatory Mapping)

เป็นการแสดงให้เห็นว่ามีอะไรอยู่ที่ไหนบ้างในพื้นที่ถูกกำหนดเพื่อทำการศึกษาวเคราะห์ เช่น ลักษณะการกระจายของบ้านเรือน แหล่งน้ำกิน / น้ำใช้ หอกระจายข่าว ศูนย์บริการสาธารณสุข แหล่งขยะ น้ำโสโครก บ้านที่มีผู้ป่วย ฯลฯ แล้วร่วมกันจัดทำแผนที่ (Participatory Mapping) วิธีการทำแผนที่จะช่วยให้มองเห็นลักษณะทางกายภาพ ภูมิทัศน์ ตลอดจนต้องการศึกษาความเชื่อมโยงของคนในสังคมในละแวกคุ้มต่าง ๆ หรือจุดวิกฤต เช่น บ้านที่มีผู้ป่วย มีเด็ก ผู้สูงอายุ ฯลฯ ก็จะทำให้เห็นภาพกลุ่มที่ต้องดูแล กลุ่มเป้าหมายซึ่งจะช่วยให้ชุมชนจัดกลุ่มความสัมพันธ์ของกิจกรรมและความร่วมมือได้

การทำแผนที่ (Participatory Mapping) นี้จะทำได้ตั้งแต่ช่วงต้นของการทำงาน ประโยชน์ คือ

- (1) ตอบคำถามว่าชุมชนมีลักษณะทางกายภาพและภูมิทัศน์เป็นอย่างไร
- (2) เป็นการเตรียมความพร้อมของกลุ่ม และเตรียมข้อมูล (ซึ่งทำให้สามารถนำข้อมูลที่มียู่ เช่น จปฐ. กชช 2 ค.) มาใช้ประกอบการพูดคุยและสำรวจ

ขั้นตอนการทำกิจกรรม

1. ตัดสินใจว่าจะทำแผนที่ประเภทใด เพื่อวัตถุประสงค์ใด เช่น
 - แผนที่ทางกายภาพ(แสดงลักษณะของชุมชน การตั้งบ้านเรือน สาธารณูปโภค ฯลฯ)
 - แผนที่สังคม (ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน)
 - แผนที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ (แหล่งน้ำ ฯลฯ)
 - แผนที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต (กลุ่มคนฐานะเศรษฐกิจไม่ดี บ้านที่มีผู้ป่วย ฯลฯ)
2. การเลือกกลุ่มเพื่อทำ Mapping ไม่มีเกณฑ์ที่ตายตัว อาจเป็นกลุ่มที่แยกประเภทเดียวกัน หรือ กลุ่มที่มีผู้แทนหลากหลายเข้าร่วม แล้วแต่การตัดสินใจว่าจะเลือกทำแผนที่ประเภทใด อย่างไรก็ตาม การเลือกกลุ่มควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย และเพศ เพราะต่างมีมุมมองที่ไม่เหมือนกันจะช่วยให้ได้ข้อมูลลงในแผนที่ครบถ้วน สมบูรณ์ตามต้องการ โดยกลุ่มคนที่เหมาะสมมาเข้าร่วม 6-10 คน
3. สำรวจและทำแผนที่โดยใช้วัสดุที่เหมาะสมให้ได้แผนที่ตามวัตถุประสงค์

7. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการวิจัยที่เกี่ยวกับการบูรณาการเครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชนระดับอำเภอ เป็นเรื่องใหม่ที่กำลังค้นหาคำตอบ ผู้วิจัยจึงพยายามค้นหารายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย การกำหนดแนวทางทางและขั้นตอนกระบวนการวิจัยดังนี้

มูลนิธิคนดีศรีสังคม (2540:44) ได้ศึกษากองทุนสวัสดิการชุมชนบ้านนาหว้าสรุปว่าเป็นรูปแบบการจัดสวัสดิการที่เป็นการพึ่งตนเองของคนในชุมชนเป็นการจัดระบบสวัสดิการตั้งแต่เกิดจนตาย มีกองทุนเกิดขึ้นในชุมชนหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตวิถีชุมชน เช่นกองทุนวัว กองทุนข้าว กองทุนปุ๋ย การจัดกิจกรรมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการจึงก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน การช่วยเหลือกันของคนในชุมชน

ซุบ ยอดแก้ว (2535:525-535) เรื่องการออมทรัพย์แบบพัฒนาคนครบวงจรโดย กองทุนจัดสรรเงินรายได้ที่เกิดจากการปล่อยเงินกองทุนหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมและต้องเสียดำรงไว้ให้กับกองทุน แล้วนำเงินรายได้ที่เกิดขึ้นมาจัดเป็นกองทุนเพื่อให้ความช่วยเหลือสมาชิก ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย มีรูปธรรมการจัดสวัสดิการดังนี้ สวัสดิการช่วยเหลือเด็กแรกเกิด สวัสดิการช่วยเหลือคนแก่ผู้สูงอายุ สวัสดิการช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล สวัสดิการช่วยเหลืองานศพ มีการให้ความช่วยเหลือสมาชิกในกรณีที่สมาชิกของกลุ่มเสียชีวิต สวัสดิการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส สวัสดิการค่าใช้จ่ายให้คนทำงาน วันละ 130 บาท สวัสดิการกรณีที่สมาชิกที่กู้ยืมเงินจากกองทุนเสียชีวิต สวัสดิการเงินฝากสำหรับผู้ฝากเงินกับกองทุน ถ้าหากเสียชีวิตกองทุนจะจ่ายเงินให้ร้อยละ 50 ของจำนวนเงินฝากแต่ไม่เกิน 15,000 บาท (สมทบเงิน

ออมให้ร้อยละ 50 ไม่เกิน 15,000 บาท)

วิชิต นันทสุวรรณ (2542) ได้ศึกษาการบริหารจัดการกองทุนสุขภาพโดยชุมชนใน 7 กรณีพบว่ารูปแบบการจัดสวัสดิการต่างๆประกอบด้วย การรักษาพยาบาล การศึกษาบ้านอายุชีวิต กองทุนพัฒนากิจ กองทุนสาธารณภัย กองทุนการศึกษาในและนอกระบบ การรักษาแบบพื้นบ้าน และสวัสดิการด้านอื่นๆ

ปาริชาติ วลัยเสถียร(2543);ประสิทธิ์ นิมจินดา และคณะ(2543); สม นาสอ้าน และคณะ (2550:68-70) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยใช้ทุนทางสังคม (Social capitals) เพื่อเชื่อมโยงกับการวางแผนการจัดสวัสดิการชุมชนว่า เป็นสิ่งสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องค้นหาและนำมาใช้ประโยชน์ในการกำหนดกลยุทธ์ทางการพัฒนา โดยนำแนวคิดทุนทางสังคมมาพัฒนาศักยภาพ ให้ชุมชนเข้มแข็ง อยู่เย็นเป็นสุข เนื่องจากการดำรงอยู่ของชุมชนมีประวัติศาสตร์ ไม่ได้เริ่มจากศูนย์หรือเป็นชุมชนที่ว่างเปล่า ชุมชนมีผู้คนผู้นำประเภทต่างๆ มีทรัพยากรธรรมชาติ มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวย มีวัฒนธรรมดีงามที่ให้อภัยเห็นใจ มีกลุ่มองค์กรที่เป็นแบบอย่าง มีกิจกรรมหรือโครงการที่เป็นเอกลักษณ์หรือทำให้ชุมชนมีชื่อเสียงโดดเด่นกว่าที่อื่น ดังนั้น จึงต้องค้นหาสิ่งนี้ให้พบที่สำคัญได้แก่

1 ทุนวัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นวิถีคิด การมองโลก ความเชื่อจิตสำนึก ที่สัมพันธ์กับบุคคล ชนเผ่า และเชื้อชาติ อันได้แก่ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน(เช่นพระเจ้าใหญ่ คอนเจ้าปู่ เจดีย์ พระธาตุ) พิธีกรรมเช่นการเลี้ยงผี การต่อชะตาเสริมดวง และประเพณีต่างๆตามลักษณะของพื้นที่ โดยแกนนำจะต้องสรุปค้นหาว่ามีวัฒนธรรมประเพณีอะไรที่สำคัญที่ส่งผลให้เกิดชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขในด้านต่างๆ

เช่น กรณีหมู่บ้านสระคูณโดยพ่อผาย สร้อยสระกลาง สามารถเกาะเกี่ยวให้คนในชุมชนเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านได้โดยประยุกต์ใช้ประเพณีบุญประเพณีข้าวให้กลายมาเป็นกองทุนสวัสดิการหมู่บ้านหรือกรณีใช้บุญประเพณีเข้าพรรษาให้คนในชุมชนลดละเลิกเหล้า ประเพณีบุญคูณลานประเพณีทอดผ้าป่ามาทำเป็นกองทุนสุขภาพ หรือสร้างสถานีนามัยได้เป็นต้น

2 กฎ จาริต ประเพณี เป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ที่หล่อหลอมจากประสบการณ์ของรุ่นสู่รุ่นเป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่มุ่งสร้างขึ้นมาเพื่อดูแลควบคุมชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดของชุมชนนั้น ซึ่งโดยทั่วไปชุมชนอีสานเรียกว่ามีฮีต มีครอง หรือครอง (สิริวัฒน์ คำวันสา,2523:6-13) เช่นห้ามตัดต้นไม้ตอนปูดาจะทำให้ตายหรือป่วย อันการเป็นสร้างกฎเพื่อรักษาเคารพ ธรรมชาติหรือการมีฮีตสิบสอง อันได้แก่ประเพณีแต่ละเดือนตามจันทรคติ ทั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติ การศาสนา ความผูกพันสามัคคีของคนในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีโอกาสแลกเปลี่ยนพบปะกัน มีกิจกรรมร่วมกันตลอดปี และครองสิบสี่ อันเป็นกติกากิจวัตรในระหว่างคนในครอบครัว สามิ ภรรยา หรือเป็นกฎของชุมชน เช่นกรณีงานศพห้ามมีเหล้า การทะเลาะวิวาทในงานวัดหรือมหรสพในชุมชนจะต้องปรับโทษคนละ1,000 บาท เป็นต้น ซึ่งแกนนำชุมชนจะต้องระบุว่าชุมชนมี กฎ จาริต ประเพณี ที่สำคัญอะไร

3 ภูมิปัญญา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา เช่นกรณีภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม ได้แก่การปลูกพืชผัก ข้าวปลอดสารพิษ และเพิ่มผลผลิตโดยวิธีทำน้ำหมักชีวภาพจากหอยเชอรี่ ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้าน เช่นมีหมอยาสมุนไพร มีสูตรยารักษาโรคเบาหวาน มีสูตรยาถอนเหล้าหรือยาต้มบำรุงกำลัง ภูมิปัญญาด้านการดูแลทรัพยากรธรรมชาติเช่นการบวชป่า การสืบชะตาสายน้ำ

4. ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน คนอีสานมีความพันธ์เชิงเครือญาติสูง ความเป็นเครือญาติทำให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามทุกข์ยาก จึงเกิดเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนได้เช่นกองทุนฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน การลงแขกหรือนาวานเกี่ยวข้าว หรือเช่นกรณีประเพณีพอล่ามของชาวภูไท จะเกี่ยวพันธ์ในเรื่องความสัมพันธ์ครอบครัว พอล่ามจะดูแลตั้งแต่การแต่งงาน การให้คำปรึกษา การช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการเจรจาไกล่เกลี่ยให้กับลูกหลานที่ตนเองดูแล

สำหรับการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านมีผู้ศึกษาดังนี้

กองทุนหมู่บ้านสามารถก่อกำเนิดขึ้นได้ในหมู่บ้านหรือชุมชนฐานราก โดยการส่งเสริมสนับสนุนของส่วนราชการองค์กรเอกชนและมีผู้นำท้องถิ่น ซึ่งอยู่ในชุมชนนั้นเป็นผู้นำแนวคิด ภูมิปัญญา ที่ได้มาหรือมีอยู่ บูรณาการสู่การปฏิบัติ และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นการสะสมและสร้างสรรค์แหล่งทุนภายในหมู่บ้านชุมชนของตนเอง โดยตนเอง และเพื่อสนองหลักสำคัญอันดับหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ในการสืบค้นทำความเข้าใจเพื่อสืบค้นหรือริเริ่มงานพัฒนาในชุมชนชนบทจำนวนมาก ทรงเรียกสิ่งนี้ว่า “การระเบิดจากข้างใน”(สุเมธ ตันติเวชกุล, 2536:4) การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านตามรูปแบบนี้ จึงถือเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่สอดคล้อง ตามหลักวิถีการพัฒนาชุมชน การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน หลักประชาธิปไตย หลักการเสริมสร้างความเข้มแข็งความยั่งยืน การพึ่งตนเองและการเข้าถึงวิถีชีวิตแบบพอเพียงของหมู่บ้านชุมชนมากที่สุดวิธีหนึ่ง (ทนงศักดิ์ คุ่มไชนะ, 2541; ชูวัฒน์ วุฒิเมธี, 2533 ;พระธรรมปิฎก, 2540) และสอดคล้องกับแนวคิดของโฆนิต ปันเปียมรัชฎ์ (2536:130-131) ที่ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนแบบพึ่งตนเอง จะต้องมีการลงทุน การออม การกู้ยืม ความร่วมมือของประชาชนและจะต้องส่งเสริมทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะทางการเงินเพื่อพัฒนาและจัดการปัจจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

สวัสดิ ศรีอุไร (2542) รายงานผลการศึกษาปัจจัยที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ที่มีระดับการพัฒนาผลงานดี(ระดับ 2) จังหวัดขอนแก่นและอุดรธานี ที่พบว่า คณะกรรมการ กลุ่มออมทรัพย์ฯ ที่มีระดับการพัฒนาผลงานดีและมีระดับการพัฒนาควรปรับปรุง มีความแตกต่างกันในการปฏิบัติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ใน 3 ด้านคือ (1) การบริหารกลุ่ม (2) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม (3) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ส่วนด้านการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนไม่แตกต่างกันแต่อย่างใด และพบปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ฯ มีระดับการพัฒนาผลงานดี ประกอบด้วย (1) การบริหารงานของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม ด้านบริสุทธิ์ ยุติธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ การประสานงานกับหน่วยงานอื่นได้ดี การรู้ระเบียบข้อบังคับ แนวทางการดำเนินงานของกลุ่มได้ดี การเป็นแบบอย่างแก่สมาชิก และการเสียสละให้กับกลุ่มชุมชน

(2) การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มด้านการเสนอข้อคิดเห็นต่อข้อบังคับและระเบียบกลุ่ม การเข้าร่วมสังเกตการณ์การประชุม การส่งสัจจะสมำเสมอการเข้าใจวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงาน และการร่วมรับทราบข้อมูลข่าวสารและความเคลื่อนไหวของกลุ่มอยู่เสมอ (3) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ด้านการจัดตั้งกลุ่มระยะเริ่มแรกและนิเทศสมำเสมอ การให้คำแนะนำ การจัดทำเอกสารบัญชีการเงิน การประชาสัมพันธ์ผลงานและการประสานงานกับหน่วยงานองค์กรต่างๆ ตามที่กลุ่มร้องขอ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชนิดของกองทุนประเภทต่าง ๆ เช่น การศึกษาของ Von Hatten (1999) ได้แยกทุนเป็น 3 ชนิดคือ (1) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ได้แก่องค์ความรู้ ทักษะ การศึกษาและความรู้ด้านเทคนิค (2) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ได้แก่ บารมี หรือ ชื่อเสียง และ (3) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) และจากการศึกษาของเขาแสดงให้เห็นว่าทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์ทำให้ได้มาซึ่งทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการเตรียมการสร้างความสำเร็จให้กับเงินอุดหนุนจากภาครัฐ ในขณะที่ Monotya (1999) ก็ได้แยกกองทุนออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) ทุนทางสังคม (Social Capital : Social networks, group, membership, connection etc.) (2) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital:: Information, knowledge, skills & their products in objects & institutions) และ (3) ทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนของสังคมขณะที่ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมเป็นแหล่งความเข้มแข็งของท้องถิ่นแต่ก็ยังหนีไม่พ้นเรื่องเรื่องจุกจิก มีข้อขัดแย้งระหว่างรูปแบบที่ต่างกันของกองทุน ที่สำคัญคือ ความขัดแย้งระหว่างทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคม ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากเงินทุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภาค NGO และมีผลต่อพลวัตของสังคม ความสำคัญของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นแหล่งที่มาของความเข้มแข็งคือธรรมชาติของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์กรท้องถิ่นก็มีความหมายต่อการพัฒนาความยั่งยืนของท้องถิ่นมาก ความยั่งยืนจะเป็นที่พึงพอใจและสอดคล้องกับความจำเป็นสำหรับปัจจุบันและอนาคต ต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งนิยามของท้องถิ่น การเปิดวิถีสู่ความยั่งยืนต้องเข้าถึงความหลากหลาย และความเชื่อของท้องถิ่น ระบะก่อนหน้านั้น Menashi (1997) ได้ศึกษาแนวการสร้างทุนทางสังคม (Social Captital) โดยแบ่งขั้นตอนการศึกษาเป็น 4 ขั้นคือ (1) พัฒนา Model และอธิบายการสร้างทุนทางสังคมที่ดีที่สุดจากวรรณกรรม (2) พิจารณารูปแบบกองทุนทางสังคมซึ่งรูปแบบใหม่ที่น่าจะเหมาะสม ควรแก่การนำไปใช้ พร้อมด้วยผลลัพธ์ที่พึงมีพึงได้ในอนาคต (3) ทดสอบรูปแบบ (4) ถอดถอนบทเรียนเกี่ยวกับการสร้างกองทุนและสมมติฐานสำหรับการวิจัยในอนาคต

ผลงานการวิจัยเกี่ยวกับการบริหารการบูรณาการกองทุนชุมชนเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืน ของชุมชนดังที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น ชี้ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า นักวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศทั่วโลกต่างก็สนใจและพยายามที่จะศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและกลยุทธ์ในการบริหารจัดการทุนของชุมชน ที่มีความเหมาะสมตามบริบทของแต่ละสังคมหรือแต่ละพื้นที่

ข้อสรุปที่ได้ขณะนี้ก็คือ แนวคิดในการแบ่งทุนของชุมชนออกเป็น 3 ประเภท คือ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางเศรษฐกิจ และจุดหมายปลายทางของการบริหารจัดการกองทุนชุมชนได้แก่ ความเข้มแข็งและความยั่งยืนของชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตนั่นเอง ยุทธวิธีที่เห็นว่ามีสำคัญ และควรแก่การนำมาใช้ในทางปฏิบัติได้แก่ การมีส่วนร่วมของชุมชนระดับฐานราก บนพื้นฐานการกระจายอำนาจของภาครัฐลงสู่ชุมชนท้องถิ่นภายใต้วิถีประชาธิปไตย การให้ความสำคัญกับทรัพยากรชุมชน และความสอดคล้องกลมกลืนกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยหลีกเลี่ยงการชี้นำ การครอบงำ หรือการแทรกแซงกิจการของชุมชนจากหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกอย่างจริงจังทุกรูปแบบ กล่าวคือ การให้ชุมชนบริหารจัดการกันเองอย่างอิสระมากที่สุด